

Vem är det som kör egentligen?

Maskin användande och könsroller inom lantbruket -
en intervjustudie med kvinnliga lantbrukare

Författare: Stella Andermo

Institutionen för Stad och Land
2010

Agronomprogrammet
Sveriges Lantbruksuniversitet
Självständigt arbete, 30 hp

Titel: Vem är det som kör egentligen? Maskinanvändande och könsroller inom lantbruket - en intervjustudie med kvinnliga lantbrukare

Engelsk titel: Who's at the wheel? Gender roles and the usage of farming machinery - a study based on interviews with female farmers

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

NL-fakuteten, Institutionen för Stad och Land

Författare: Stella Andermo

Handledare: Rebecka Milestad (SLU, Stad och Land, avdelningen för landsbygdsutveckling)

Examinator: Lennart Salomonsson (SLU, Stad och Land, avdelningen för landsbygdsutveckling)

Självständigt arbete i ämnet lantbruksvetenskap

Kurskod: EX0579

30 hp

Nivå: Avancerad X

Uppsala

2010

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: genus, lantbruksmaskiner, kvalitativ studie

Abstract

In this report female farmers use of technical equipment is investigated. There is little research made on this subject in Sweden, therefore this report can be seen as an explorative study. Research makes it clear that machinery, throughout history and even today, has been seen as a male area. Heavy machines are often associated with the same attributes as masculinity. Force, power, efficiency and control are some examples. In farming the division of labour has been rather strictly separated between the sexes. Doing work in the fields, where the horse has been substituted by the tractor as being the most important source of force, has been male work, while domestic work, milking, animal raising and other forms of farmyard work have been female tasks. With respect to the changes that have influenced agriculture, as well as the whole society in general during the last decades, it is reasonable to believe that women's role in agriculture also has changed.

The study contains interviews with fourteen female farmers in central Sweden. The interviews have been made in order to receive knowledge about female farmers' situation. The focus of the study has been the use of farm machinery. Five research questions have been the basis for the interviews and the analysis. The five areas of research are: incitements for women to become farmers, patterns in the use of machinery, information transfer, gender based norms around machinery use that could act as an informal barrier for women to take an active role in machinery based work, and whether the women wish to take a more active role in the machinery based work on their farms than they do today. The study has been made using qualitative methods where an interviewee is seen as someone carrying social patterns of interest. The aim is to try to see a question from different perspectives and to find causal relationships rather than produce data that could be quantified.

The results show that an interest for machinery seldom is an incitement for women to become farmers. Reasons could rather be the relatively free life as a farmer, the possibility to work with animals or close to the nature and the variation in the work. Some of the interviewees have inherited their family farm, which is something that they comment is unusual for a woman. The majority of the interviewees can handle most of the machinery, but the husband usually has the main responsibility for this part of the work. The women often take part in the machinery based work during intense periods, such as hay harvest. Reparations are in general the husband's responsibility. There is a difference between women running their farm together with their husband, and those running their farm alone. The latter are all active machinery users, and do a big part of the reparations themselves, and also appreciate this work. The reason for the division of labour between the sexes is said to be the difference in interest, or "gift", for handling machinery, which is something that many of the interviewees say they lack, in comparison with their husband.

The machines are said, by some of the interviewees, to be limited in their design, in a way that makes it obvious, that they are not made for women's bodies. Long legs and arms, as well as being heavy, is sometimes necessary for handling heavy machinery in the most effective way. The interviewees have learnt about machinery either from their husbands,

through formal education, or during childhood. The father is often said to be an important role model and teacher for those who became interested as children. The interviewees have received comments about being a woman and handling heavy equipment, either from their husbands or from people outside the enterprise. For the majority it has not been a problem - in general the interviewees seem to have been met with respect. The husband's attitude and how he acts to engage the interviewee in the company seems to be an important factor for whether being a woman in a male dominated area is seen by interviewee as negative or not. The interviewees are generally satisfied with their current level of knowledge and wish no greater changes of their situation. Many are positive toward the concept of having courses for women in machine use, even if they themselves do not feel the need. However, some express a fear that the level of this kind of courses would be low.

The study concludes that traditional gender roles in farming partly remain. Women use farm machinery, but not to the same extent as men, and mainly for tasks concerning cattle or other farmyard work. Informal barriers, such as the design of the machines or other people's attitudes, might influence women's degree of participation in handling machinery. Women running farms alone take more responsibility for the machinery than those who running farms together with their husbands. This shows that what prevents women from handling machinery, mainly is gender related norms rather than biological differences. Further research on how gender roles are experienced, and how they influence the life of farmers, is needed. As a suggestion a comparative study between male and female farmers would be relevant, as well as a comparison between female farmers of different ages.

Sammanfattning

I detta arbete undersöks hur kvinnliga lantbrukares förhållande till maskiner kan se ut. Området är föga utforskat i Sverige varför denna rapport har gjorts som en explorativ studie. Forskning visar att maskiner genom historien och fram till idag har betraktats som männens område, inom lantbruket liksom i samhället i stort. Tunga maskiner omnämns ofta med samma typ av uttryck som de som betecknar den klassiska bilden av manlighet. Hit hör ord som styrka, kraft, effektivitet, kontroll etc. Inom lantbruket har det funnits en relativt strikt arbetsuppdelning mellan könen där arbetet på åkrarna, i vilket hästen ersattes av traktorn som det viktigaste hjälpmedlet, varit männens uppgift medan kvinnor haft ansvar för hemmet, mjölkning, uppfödning av djur samt övrigt inomgårdsarbete. Mot bakgrund av de förändringar som skett inom jordbruket och övriga samhället finns det anledningar att tro att de traditionella könsrollerna inom lantbruket till viss del har luckrats upp.

I studien gjordes fjorton intervjuer med kvinnliga lantbrukare i Uppland i syfte att bättre förstå hur situationen för denna grupp ser ut. Fokus i undersökningen har legat på maskinanvändandet. Fem forskningsfrågor har legat till grund för intervjuerna och analysen. De fem områden som undersöks är: incitament för kvinnor att bli lantbrukare, mönster i maskinanvändningen, hur kunskapsöverföringen kan gå till, om det finns genusrelaterade fördomar kring maskinanvändande vilket kan verka som ett informellt hinder för kvinnor att ta en aktiv del i detsamma samt huruvida det finns en önskan hos informanterna att ta en större del i maskinanvändandet på sina gårdar än vad de i dagsläget gör. Undersökningen har varit av kvalitativ karaktär där en informant studeras i egenskap av att vara en bärare av sociala mönster. Att försöka hitta olika sätt att se på en fråga och hitta olika orsakssammanhang ses som viktigare än att producera kvantifierbar data som kan granskas statistiskt.

Resultaten visar att maskinintresse sällan är ett incitament för kvinnor att bli lantbrukare. Vad som istället ofta lockar är det relativt fria livet som lantbrukare, möjligheten att jobba med djur, närheten till naturen samt arbetets höga grad av variation. Flera av informanterna har tagit över sina föräldragårdar vilket av dem själva kommenteras som ovanligt för en kvinna. Flertalet av informanterna säger sig kunna hantera de flesta maskiner men huvudansvaret för den delen av arbetet ligger i regel på maken. Många deltar i maskinrelaterade uppgifter i särskilt bråda tider exempelvis under hörskörden. Mekning och reparationer av maskiner ligger i regel helt på maken. En skillnad syns mellan de kvinnor som ensam driver sin gård och de som driver lantbruket tillsammans med sin make. De ”ensamma” kvinnorna är alla aktiva maskinanvändare och gör en stor del av reparationerna själva och säger sig även uppskatta detta arbete. Som anledning till varför arbetsfördelningen ser ut som den gör nämns ofta en kombination av intresse och ”fallenhet” vilket flertalet informanter säger sig ha i mindre utsträckning än sin make.

Maskinerna kan upplevas ha vissa brister i sin utformning. Det är tydligt att de inte är gjorda för kvinnors kroppar. Långa ben och armar och mycket tyngd krävs i många fall för att kunna hantera maskinerna på bästa sätt. Informanterna har fått kunskap om maskiner antingen genom maken, på olika former av utbildningar eller under barndomen.

Pappan nämns ofta som en viktig källa till inspiration och kunskap för dem vars intresse väcktes under barndomen. Informanterna har fått en del kommentarer kring att vara kvinna och hantera maskiner, från den egna maken eller från personer utanför företaget. I de flesta fall verkar det dock inte vara ett stort problem för informanterna och i allmänhet har de blivit positivt bemötta. Makens inställning till jämställdhet och graden av hans föresats att göra kvinnan delaktig i företaget spelar en stor roll för huruvida det upplevs som ett problem eller ej att vara kvinna i en mansdominerad bransch. Informanterna är i regel nöjda med den kunskapsnivå de ligger på och önskar inga större förändringar av sin situation. Många är dock i princip positivt inställda till tanken på kurser i maskinskötsel speciellt för kvinnor, även om de inte ser ett behov av att själva delta. Samtidigt uttrycktes rädslan att kursens innehåll skulle ligga på för en låg nivå om den bara vände sig till kvinnor.

Sammanfattningsvis visar studien att de traditionella könsmönstren inom lantbruket till viss del består. Kvinnor använder maskiner men gör det i mindre utsträckning än män och främst till arbetsuppgifter rörande djuren eller övriga arbeten inomgårds. Informella hinder såsom maskinernas utformning eller inställningen från andra personer kan påverka kvinnans delaktighet i maskinanvändandet på gården. Kvinnor som ensamma driver ett lantbruksföretag tar ett avsevärt större ansvar för maskinparken och de maskinrelaterade arbetsuppgifterna än de som driver lantbruk tillsammans med sin make. Detta visar att det främst är genusrelaterade normer, snarare än biologiska skillnader, som gör att många kvinnor väljer att inte hantera maskiner. Ytterligare forskning skulle behövas för att få en större förståelse på hur könsroller upplevs och påverkar livet för lantbrukare. Förslagsvis vore en jämförande studie mellan kvinnliga och manliga lantbrukare relevant, liksom en jämförande studie med kvinnliga lantbrukare i olika åldersgrupper.

1. Förord.....	1
2. Inledning.....	3
3. Bakgrund och teori.....	5
3.1 Jordbruk, maskiner och genus.....	5
3.2 Vad är genusvetenskap? Några begrepp.....	7
4. Syfte.....	9
5. Forskningsfrågor.....	10
6. Metod.....	11
6.1 Varför kvalitativ forskning?.....	11
6.2 Val av informanter.....	12
6.3 Intervjuerna.....	12
6.5 Behandling av materialet.....	13
6.6 Genom Stellas ögon eller Det inre referenssystemet.....	14
6.7 Utvärdering av metoden.....	16
7. Beskrivning av informanterna.....	17
8. Resultat.....	22
8.1 Incitament till att bli lantbrukare.....	22
8.2 Hur använder kvinnliga lantbrukare maskiner?.....	23
8.3. Maskinerna som arbetsredskap.....	26
8.4. Hur inhämtar kvinnliga lantbrukare kunskap om maskiner?.....	28
8.5 Finns det genusrelaterade fördomar och normer som styr vem som håller på med maskiner och hur ser i så fall dessa ut?.....	30
8.5.1 Andras inställning.....	30
8.5.2 Den egna inställningen.....	32
8.6 Finns en önskan hos kvinnliga lantbrukare att ägna mer tid åt maskiner än vad de i dagsläget gör?.....	34
9 Diskussion.....	36
9.1 Incitament till att bli lantbrukare.....	36
9.2 Hur använder kvinnliga lantbrukare maskiner?.....	37
9.3 Maskinerna som arbetsredskap.....	40
9.4 Hur inhämtar kvinnliga lantbrukare kunskap om maskiner?.....	42
9.5 Finns det genusrelaterade fördomar och normer som styr vem som håller på med maskiner och hur ser i så fall dessa ut?.....	43
9.5.1 Andras inställning.....	43
9.5.2 Den egna inställningen.....	45
9.6 Finns en önskan hos kvinnliga lantbrukare att ägna mer tid åt maskiner än vad de i dagsläget gör?.....	47
10 Slutsats.....	47
11 Nya forskningsområden.....	49
Referenser.....	51
Bilaga 1: intervjufrågor med tillhörande följdfrågor.....	55
Bilaga 2: intervjuguide.....	56

1. Förord

Under min utbildning till agronom har jag noterat att det pronomen som i de allra flesta fall används om en lantbrukare är "han". Det är den genusidentitet de flesta i vårt samhälle tillskriver en lantbrukare. Som kvinnlig agronomstudent har jag flertalet gånger insett att den bransch jag utbildar mig inom på många sätt domineras av män. Jag har upplevt att det saknas kvinnliga förebilder inom lantbrukssektorn, något som jag tror påverkar hur naturligt det känns för unga kvinnor att välja en yrkesbana som lantbrukare. Diskussioner kring de stora könsskillnader som råder inom branschen har dock aldrig givits något utrymme i min utbildning. Jämställdhet och genusmedvetenhet ser jag som en bärande komponent i det som kan kallas social hållbarhet vilket i sin tur ingår i begreppet hållbart lantbruk. Att frågan kring könsroller inom lantbruket inte lyfts i den grad den skulle behöva är uppenbar. Det har givit mig intresset att i mitt examensarbete ta reda på mer kring kvinnliga lantbrukares situation.

Inför detta arbete har jag frågat mig själv vad som egentligen förknippas med lantbrukaridentiteten. Jag tror att de flesta är överens om att en framgångsrik lantbrukare behöver behärska en rad skilda uppgifter. Kunskap om ekonomi, personaladministration och situationen på världsmarknaden är idag lika viktigt som de kanske mer traditionella kunskaperna om djur, växter och jord. Vad som även är en viktig komponent i det moderna västerländska jordbruket är kunskap om maskiner. Bonden på sin traktor är förmodligen en association många får när de tänker på lantbruk. Min erfarenhet är att med förmågan att köra traktor (eller tunga maskiner i allmänhet) följer hög status. Att hantera tunga maskiner har av tradition ansetts som ett manligt område. Är det för att den person som oftast sitter på traktorn är en man, som bilden av lantbruk som en manlig domän är så stark? Kan just det faktum att lantbruket i västvärlden är så maskinberoende vara ett av de informella hinder som finns för kvinnor att söka sig till branschen? Skulle den starka genusidentitet som bondeyrket har idag förändras om man oftare såg kvinnor köra traktor? I detta arbete undersöker jag hur kvinnliga bönders relation till maskiner kan se ut. Jag ville ta reda på om kvinnliga bönder anser sig ha den tillgång till maskiner och den kunskap i området som de önskar, och om det i annat fall finns genusrelaterade orsaker till att de inte har det.

Det är ett vanligt synsätt att kvinnor för att bli mer jämställda med män måste skaffa sig tillgång till männens områden medan motsatsen inte i lika hög grad gäller för män. Därmed kan uppfattningen att det manliga är mer åtråvärt än det kvinnliga skapas. Detta anser jag vara ett synsätt vi måste bort ifrån. Jag är övertygad om att alla människor, män och kvinnor, vinner på att få tillgång till fler sfärer i samhället. Att på olika sätt främja männens möjligheter att öka sitt livsutrymme ser jag som lika angeläget som att öka kvinnornas. Ett intressant forskningsområde vore således mansidentiteten på landsbygden och om män anser sig ha den tillgång till traditionellt kvinnliga sysslor, såsom barnomsorg, köksarbete etc. som de önskar. I detta arbete har jag dock valt att fokusera på kvinnornas berättelser och erfarenheter. Jag ville ge gruppen kvinnliga lantbrukare det utrymme de så ofta fräntas i den allmänna diskursen om lantbruket och lantbrukaren. Om kvinnor får större möjlighet att skrida över könsrollsgränserna tror jag att denna möjlighet

ökar även för män. Uppluckring av de traditionella könsrollerna tror jag gynnar båda könen, även om jag just nu fokuserar på kvinnor.

Syftet med studien är inte att peka ut enskilda personer som bakåtsträvare, förtryckare eller offer. Inte heller vill jag påstå att män i högre grad än kvinnor bidrar till att upprätthålla de genusstrukturer som finns i vårt samhälle. Genusforskning handlar om att belysa fenomen, att visa på de strukturer som finns och som vi alla omedvetet påverkas av. Hirdman (2004) skriver om sin syn på ordet genus att ”det ska användas och förstås, som ett ord som gör att vi ser det vi inte såg tidigare”. Något kan finnas fast det inte tydligt syns eller går att beskriva. Man kan hävda att jag genom detta arbete gör informanterna och läsarna mer medvetna om skillnader mellan kvinnor och män. Att jag förstärker skillnader och bidrar till ett isärhållande av könen. Ett förhållningssätt till genusfrågor är att helt enkelt inte låta dem ta plats, att inte dela upp befolkningen i kvinnor och män utan se alla människor som individer. Jag tror på det gamla talesättet att ”alla troll försvinner när de kommer fram i ljuset”. Jag har upplevt att det finns en så pass stor snedfördelning mellan den roll män och kvinnor har i vårt samhälle i stort liksom inom i det här fallet lantbruket, att de är tydligt att problemet redan finns där. Det är för djupt etablerat för att kunna tigas ihjäl och bör följaktligen ”tas fram i ljuset” för att kunna diskuteras.

Stella Andermo, Uppsala, januari 2010

2. Inledning

I Sverige idag finns inte längre några lagliga hinder för kvinnor att jobba inom vilken bransch som helst eller driva företag inom vilken näring de önskar. Trots det visar siffror att det är vanligare för män att välja lantbrukaryrket än vad fallet är för kvinnor. Enligt statistiska centralbyråns rapport från 2007 är fjorton procent av ägarna till företag inom jordbrukssektorn kvinnor. Av dem som arbetar heltid (som anställda eller i egen firma) inom branschen är ca 39 procent kvinnor (Statistiska centralbyrån 2007). Det här arbetet försöker ta reda på några av de orsaker som kan ligga bakom denna snedfördelning. En del bedömare anser att lantbruket som det ser ut idag är en ogynnsam bransch för kvinnor då det ännu präglas av ojämställda strukturer (Pettersen och Solbakken 1998) vilket kan vara en orsak till att kvinnor i mindre utsträckning än män väljer en yrkesbana som lantbrukare. Exempel på ojämställda strukturer är kvinnors mindre inflytande i lantbruksorganisationer, den av media och samhället upprätthållna bilden av lantbruket som ett manligt yrke samt den lägre status de traditionellt ansedda "kvinnoosysslorna" inom lantbruket besitter (Pettersen och Solbakken 1998).

Män och kvinnor har genom historien haft en mer eller mindre strikt uppdelning av arbetsuppgifterna inom lantbruket även om kvinnan i regel har varit mer flexibel i sina arbetsuppgifter än mannen (Löfgren 1982). I det gamla bondesamhället förväntades kvinnan vid behov hjälpa mannen i hans arbete medan han närmast skämde ut sig om någon såg honom utföra "kvinnoosysslor". Gamla ordspråk såsom "*Den som har fått en god hustru har forslat ett gott lass till gården*", "*Duglig hustru är så god som en halv gård*" och "*Den, som träter med matmodern, finner igen det på fatet*" (Paul och Johansson 1982) visar att det har funnits en stor medvetenhet kring vikten av kvinnans arbete på en gård och att hon har haft en viss makt inom familjen. Intervjuer med numera pensionerade bondhustrur där de intervjuade berättat om hur deras svärfäder förvissat sig om att svärdöttrarna kom från lantbruk innan de gav sitt medgillande till sonens val av hustru visar också att kvinnan tillskrevs stor betydelse på en gård (Henriksson 2001). Som på många andra håll i samhället har dock mannens insats varit den som har värderats högst (Liljewall et al 2001). Han har varit "bonden" medan hon har varit "bondhustrun". Hon kunde göra hans arbeten och därmed höja sig till hans nivå, han kunde inte sänka sig till hennes.

Hur ser kvinnans roll inom lantbruket ut idag? Jordbruket har, liksom samhället i stort, genomgått stora förändringar under senare hälften av 1900-talet.

- Det traditionella familjelandbruket har minskat kraftigt i omfattning för att till stor del ersättas med en typ av företagsstruktur där lantbrukaren antingen jobbar ensam eller har anställd personal. Både kvinnor och män har i stor utsträckning lämnat jordbruket för att söka inkomst på annat sätt (Ds 2004:39). Jordbruken har blivit större och färre till antalet (Flygare 1999)
- Jordbruket har blivit mer mekaniserat och automatiserat (Flygare 1999, Ds 2004:39). Många arbetsuppgifter som tidigare upptog en stor del av kvinnans och mannens arbetstid sker idag helt automatiskt.

- Jämställdhetsdebatten har fått stort utrymme och genomsyrat de flesta näringar i samhället. Vad som anses som kvinnliga respektive manliga arbetsuppgifter har till viss del luckrats upp (Hirdman 2004).

Mot bakgrund av dessa förändringar finns det anledning att tro att kvinnans roll inom lantbruket har förändrats. Här finns dock en stor brist på kunskap och forskning. I rapporten "den osynliga entreprenören" (Pettersson och Arora-Jonsson 2009) framgår att den forskning som finns runt kvinnliga lantbrukare är mycket knapphändig i Sverige, om än något mer utvecklad utomlands. Intresset för genusfrågor inom de gröna näringarna verkar dock ha ökat i Sverige under senare tid. Flertalet svenska dagstidningar har det senaste året presenterat artiklar om kvinnliga bönder, kvinnliga maskinförare och tjejer som väljer lantbruksutbildningar på gymnasiet (Hennin och Habul 2009, Kuick 2010). Vid SLU i Umeå undersöks mönster i hur kvinnliga och manliga skogsägares förvaltar sin skog (Håkansson 2009). År 2009 startades LRFs jämställdhetsakademi med syfte att belysa frågor kring kvinnligt företagande på landsbygden. Den av Jämställdhetsakademien framtagna rapporten "den osynliga entreprenören" fokuserar på hur kvinnor skapar och driver sina företag men tar också upp hur viktigt det är att sätta frågan i ett större sammanhang där man även undersöker situationen och könsrollerna på landsbygden i andra frågor än just företagande. För att bättre förstå mönstren i kvinnors (och mäns) företagande är det relevant att studera sociala sammanhang och könsmönster på landsbygden. Kunskapen om landsbygdens genussystem behöver förbättras och den generella bilden av kvinnors roll på landsbygden behöver förnyas för att underlätta för kvinnor att öka sitt företagande i landsbygdsområden (Driga et al 2009).

Tidigare forskning visar att kvinnor ofta driver lantbruksföretag inom vissa särskilda områden. Hit hör olika former av livsmedelsförädling, hantverk och gårdsförsäljning liksom servicenäring såsom upplevelser och turism (Karlsson 2005, Pettersson och Arora-Jonsson 2009). Med andra ord är det mindre vanligt att kvinnor driver verksamhet som till stor del baseras på stora maskiner, exempelvis maskinentreprenad. Det finns en stark uppfattning om att jordbruksmaskiner är ett område som i första hand förknippas med män. Traktorkörande är den traditionella vattendelaren mellan mäns och kvinnors arbete inom lantbruk (Strategaki 1988, Brandth 1994, Alston 1995,) och maskiner är den sista del av jordbruket där det ännu finns stora könsskillnader och starka värderingar om vem som ska utföra det (Pini 2005). Andra länders forskning visar att flickor som växer upp på lantbruk inte får samma uppmuntran som sina bröder till att utveckla ett maskinintresse och maskinkunnande (Leckie 1996, Saugeres 2002) och att kvinnor inte anses lika kapabla som män att hantera stora maskiner (Saugeres 2002). I det moderna lantbruket har maskiner och teknik har blivit en essentiell komponent (Brandth 1995). Att kvinnor inte ges tillträde till den världen i samma utsträckning som män innebär följaktligen att kvinnors möjligheter att själva driva ett lantbruk kraftigt reduceras. Det är alltså relevant att studera maskinanvändande inom lantbruket ur ett genusperspektiv.

I Sverige har forskningen om kvinnor och lantbruksmaskiner varit knapphändig. Kunskapen är dålig om vilken situation som möter den kvinna som vill satsa på ett maskinbaserat företagande eller ta en aktiv roll i maskinanvändandet på ett lantbruk.

Detta arbete har som ambition att fylla en del av den stora kunskapslucka som finns kring kvinnliga lantbrukare och deras syn på maskiner och sin egen roll som maskinförare.

3. Bakgrund och teori

I följande stycke presenteras tidigare forskning och teorier som ligger till grund för detta arbete.

3. 1 Jordbruk, maskiner och genus

Som redan nämnts finns det inom lantbruket en genusspecifik arbetsuppdelning där maskiner och teknologi och anses vara männens område. Traktorn har varit en symbol för mannens arbetsområden alltsedan den ersatte hästen som mannens arbetsredskap på fälten (Brandth 1995, Ds 2004:39). Förhållandet är på inget sätt unikt för lantbruket, i samhället i stort finns en utbredd föreställning om teknologi som ett manligt område (Cockburn och Ormrod 1993). Teknik och maskiner skapar en gränslinje mellan män och kvinnor i många olika områden inom vardagslivet, från arbetsuppdelning i hemmet till bilkörning och det offentliga arbetslivet. Att belysa teknologi ur ett genusvetenskapligt perspektiv är därför relevant.

Teknik är inte bara en samling maskiner eller apparater. Området besitter symboliska värden vilka kan vara lika relevanta som de praktiska då de påverkar arbetsfördelningen och relationen mellan människor (Hacker 1990). Det finns ett hierarkiskt system inom teknologin där vissa områden har högre status än andra (Cockburn och Ormrod 1993). Att vara en duktig bil- eller traktorförare anses aktningvärt och något som ger hög status till både män och kvinnor. Förmodligen skulle ingen tänka på samma sätt kring den person som är duktig på att hantera en disk- eller tvättmaskin (Cockburn och Ormrod 1993). Många egenskaper som förknippas med manlighet (vilket för den skull inte behöver korrelera med de flesta mäns personlighet) förknippas även med stora maskiner. Hit hör egenskaper som styrka, (häst-) kraft, kontroll över naturen, muskler, effektivitet, soliditet, oberördhet inför smuts, oljud och allehanda faror (Brandth och Bolsø 1994). För att saluföra jordbruksmaskiner används dessa och liknande uttryck varvat med bilder på män som kör maskiner (Brandth 1995). Härigenom förstärks föreställningen om maskiner som ett manligt område. Att behärska teknik är en källa till makt då det symboliserar samma egenskaper som fysisk styrka (Cockburn 1993). Maskiner och teknologi skapar avstånd mellan män och kvinnor genom att de förstärker män som den grupp som har kontroll över maskinerna och kvinnor som den grupp som inte har det. Männens kontroll över maskinerna tjänar både som en kraft som för männen samman och som en kraft som differentierar dem från kvinnor (Brandth och Bolsø 1994).

Maskiner har i allmänhet inte det symbolvärde för kvinnor att det bekräftar dem i deras könsidentitet. Däremot kan tunga maskiner för kvinnor innebära positiva egenskaper som självständighet, förmåga, att vara en ”modern kvinna” och ett förstärkande av identiteten som lantbrukare enligt en intervjustudie med kvinnliga lantbrukare i Norge (Brandth och Bolsø 1994). Forskning visar att de kvinnor som tar sig in i det strikt manliga området jordbruksmaskiner kan ha ett behov av att samtidigt betona sin kvinnlighet och kan använda sig av olika strategier för att göra detta (Brandth och Bolsø 1994). Studier med

kvinnliga lantbrukare i Australien vilka alla hade gemensamt att de utförde många maskinrelaterade arbetsuppgifter visar att de på olika sätt måste förhålla sig till att vara kvinna och jobba med maskiner. De sa sig bland annat vilja betona sitt moderskap och sitt ansvar för hemarbetet samt klä sig extra fina och uppträda extra "kvinnligt" när de lämnade gården. De tenderade också att framhålla skillnader snarare än likheter mellan sig själv och sina manliga kolleger och de föredrog att kalla sig entreprenörer snarare än lantbrukare (Pini 2005). På olika sätt måste de visa att de är faktiskt kvinnor. Brandts och Bolsøs studie skiljer sig från Pini i hur de medverkande kvinnorna betraktar sin yrkesroll. I den första studien är det viktigt för kvinnorna att förstärka sin identitet som lantbrukare och till detta kan användandet av maskiner vara en hjälp. I den senare vill kvinnorna hellre än lantbrukare kalla sig entreprenörer, som ett sätt att förhålla sig till att verka inom en bransch med många, ibland negativt associerade, traditioner.

Att teknik anses som männens område har delvis sin förklaring i andra historiska samhällsfenomen. Forskning om teknikutveckling och relationen mellan teknik och samhället har saknat ett genusperspektiv (Wajcman 1991) vilket har gjort att kvinnors bidrag till teknikutvecklingen inte har uppmärksammats. Man vet idag att kvinnor under industrialiseringen uppfann eller starkt bidrog till utvecklandet av bland annat bomullsrensmaskinen (separerar bomullsfiberna från fröna), symaskinen, den elektriska motorn, självbindaren (föregångaren till dagens skördetröska) och vävstolen (Wajcman 1991). Frågan om patent har ofta bidragit till att osynliggöra dessa framstegs verkliga uppfinnare. Det var vanligt att patenträtten stod i makens namn på grund av dåtidens egendomsrättsliga äktenskapssystem där en gift kvinna var omyndig. Då kvinnor härmed med ytterst få undantag har figurerat som uppfinnare har myten om kvinnan som tekniskt ointresserad och okunnig kunnat växa sig stark.

Pojkar förväntas vara naturligt intresserade av maskiner och teknologi (Saugeres 2002) medan flickor inte förväntas vara det. Leckie (1996) beskriver fenomenet som "the myth of male technological know-how" (myten om mäns tekniska kunskaper). Hennes studier fokuserar på könsrelationer inom lantbruket. Att flickor (och kvinnor) undanhålls kunskap om teknik med motivationen att det är pojkarnas intresseområde bibehåller föreställningen som den manlige lantbrukaren som närmast född med sina tekniska kunskaper (Leckie 1996). Bilden av mannen som mer tekniskt kunnig än kvinnan blir därmed en myt som förvandlas till sanning.

Inom lantbruket har många arbetsuppgifter som historisk betraktats som kvinnliga övergått till att vara manliga när tekniken inom det området har utvecklats vilket kallas för lantbrukets maskuliniseringsprocess (Ds 2004:39). Ett exempel på en sådan syssla är mjölkningen som genom historien varit en utpräglad kvinnoyssla. Förändringen skedde med mjölkmaskinernas intåg (Olsson 2001), när arbetet blev mekaniserat tog männen en större plats i ladugården. Shortall (2000) beskriver samma fenomen och nämner förutom mjölkning fjäderfäuppfödning. Inom typiskt kvinnorelaterade områden av de gröna näringarna sker mycket arbete fortfarande med handkraft. Ett exempel är hästnäringen som förvandlats från en att vara ett strikt manligt område (Ds 2004:39) till att numera oftast skötas av kvinnor. Graden av mekanisering inom häststallar kan på många ställen fortfarande vara i samma nivå som i början av 1900-talet (Bendroth och Wallertz 2009).

Kunskap om maskiner är närmast nödvändig för att kunna driva ett modernt lantbruk i den industrialiserade delen av världen (Brandt 2005). Intervjuer med kvinnliga lantbrukare i Kanada visar det symbolvärde maskinkunskap har för lantbruket. Flera av de intervjuade sa sig under barndomen inte ha fått samma utbildning inom området maskiner som sina bröder och kände därmed att de hade gått miste om vad de uppfattade som den viktigaste kunskapen som krävs för att driva ett jordbruk (Leckie 1996).

3.2 Vad är genusvetenskap? Några begrepp.

Det forskningsfält som behandlar kvinnors och mäns olika roller i samhället har genom historien varit föremål för flera namnbyten (Wahl et al 2001). Det är därför relevant att inleda detta stycke med några definitioner.

Ord som genusforskning, könsteoretisk forskning, feministisk forskning och könsforskning används alla idag som benämning för ovan nämnda forskningsområde (Wahl et al 2001). Användningen av orden skiljer sig något åt mellan olika länder (Wahl et al 2001) men är alltid enligt Kvale (1997) en forskning som präglas av ett uttalat politiskt engagemang med mål att förändra de förhållanden som undersöks. Även användningen och definitionen av orden kön och genus skiljer sig åt mellan olika forskare. En numera vanlig betydelse av orden är dock att **kön** handlar om biologiska skillnader mellan kvinnor och män medan **genus** är ett begrepp för de kulturellt skapade skillnaderna mellan könen (Scott 2004). Man talar om **biologiskt** och **socialt kön** (Wahl et al 2001). Ordet genus i den ovan beskrivna betydelsen började användas i Sverige under 1980-talet som en svensk motsvarighet till engelskans **gender** (Hirdman 2004). I detta arbete används orden på det ovan beskrivna sättet. **Genus, genusvetenskap** och **genusperspektiv** är ord som återkommer då fokus i arbetet till stor del ligger på de kulturella mönster som kan skapa hinder för kvinnor att ägna sig åt maskiner. Genom att använda ordet genusforskning snarare än kvinnoforskning läggs tonvikten på att båda könen, både män och kvinnor, har ett genus och berörs av rådande genusystem (Wahl et al 2001). Även ordet könsroll används i arbetet och med det menas vad man skulle kunna kalla för genusroll, alltså en kulturellt skapad föreställning om vilka egenskaper som en individ av ett visst kön förväntas ha. Att ordet könsroll ändå används beror på att det är ett allmänt använt och accepterat ord i svenska språket och bedömdes därför vara irrelevant att byta ut mer ett mindre etablerat sådant. **Feminism** är ett synsätt som bygger på två grundstenar; 1) en insikt om samhällelig maktobalans mellan könen och 2) en vilja att ändra denna maktobalans (Wahl et al 2001). Feministiska rörelser har starkt bidragit till utvecklandet av genusforskningen och är även stora efterfrågare av genusforskningens resultat.

Den norska historikern och genusforskaren Ida Blom (2004) har bland annat studerat hur synen på likheter och olikheter mellan könen genom historien tagit olika vändningar. Hon urskiljer två huvuddrag i sättet att betrakta könsroller. Det genom historien förhärskande synsättet är det polariserade. **Polariseringen** bygger på att män och kvinnor är olika och ska verka inom olika sfärer (Blom 2004). De könsbestämda beteendena anses då ha sin grund i biologin. Synsättet betonar skillnaden mellan kvinnor och män. Utifrån ett feministisk synsätt ska dessa olikheter ses som en tillgång och bör därmed värderas lika.

De två könen har olika kvaliteter och fyller skilda funktioner i ett samhälle. Den feministiska motsvarigheten till denna inriktning kallas särartsfeminism eller biologism (Brandth och Haugen 1994). Under senare delen av 1900-talet blev i kontrast till detta synsätt **likhetsperspektivet** allt vanligare (Blom 2004). Könsskillnader anses då till största delen bero på kulturella normer. Kvinnor och män kan utföra samma uppgifter och ska ha samma möjligheter till det. Genom att öppna upp för båda könen att ta sig in i alla områden av vårt samhälle kan jämställdhet uppnås. Som feministisk inriktning kallas detta synsätt likhetsfeminism (Brandth och Haugen 1994).

Yvonne Hirdman är historikern som i Sverige införde begreppet **genussystemet** (Hirdman 2004). Enligt genussystemet är män och kvinnor i vårt samhälle åtskiljda. Det som är manligt är normen medan det som är kvinnligt därmed är avvikande. Det som räknas som manligt; egenskaper, arbetsuppgifter etc. besitter ett högre värde och en högre status än det som räknas som kvinnligt. Det leder till att kvinnor inom de flesta områden underordnas männen. Underordning är ett diffust begrepp med olika möjliga tolkningar. Det kan hävdas att kvinnor på vissa områden snarare är överordnade män och naturligtvis kan enskilda kvinnor och män avvika från de traditionella genusmönstren. Det är viktigt att se att definitionen gäller kvinnor och män i generella situationer. Gemzöe (2004) ger fyra exempel på samhällsreliga fenomen där kvinnors situation är underordnad männens; *den politisk/ekonomiska sfären* som fortfarande domineras av män, *familjesfären* där kvinnor utför dubbelt så många timmar obetald arbetstid som män, *kulturell nedvärdering av kvinnor* där bilden av historia och kultur är skapad utifrån en manlig norm och kvinnors kroppar objektifieras i media och reklam, samt *våld mot kvinnor och sexuellt utnyttjande av kvinnor*. Wahl et al (2001) refererar till Hanne Haavind (1984) som använder begreppet **den relativa underordningen** för att beskriva relationen mellan män och kvinnor i heterosexuella parrelationer. Haavinds forskning visar att par idag uppvisar en jämställd relation men att kvinnors underordning finns kvar utan att den syns. Båda parter samarbetar för att hålla underordningen dold men vid liv då båda könen härvid får bekräftelse på sin könsidentitet. I Skandinavien är idealet för ett äktenskap att det ska vara jämställt och det är den bild båda makar försöker visa utåt. För att förklara att kvinnan fortfarande gör en större del av hemarbetet skylls antingen på yttre faktorer eller så hävdas det, av både kvinnor och män, att kvinnan själv har valt situationen.

De kvinnor som figurerar i detta arbete har gemensamt att de jobbar i en mansdominerad bransch. Kvinnor i mansdominerade organisationer kan bli extra synliggjorda som symboler för den minoritet de tillhör (Wahl et al 2001). Detsamma kan gälla för män som tagit sig in i kvinnodominerade branscher, exempelvis förskolepersonal. Enligt Wahl et al kan detta synliggörande medföra både positiva och negativa effekter för den individ som på så sätt blir en representant för alla kvinnor eller män inom sin bransch. Det blir viktigare att klara av sitt arbete på ett bra sätt eftersom ett personligt misslyckande kan leda till ett symboliskt misslyckande för kvinnor eller män som grupp. Det kan också vara nedslående att i första hand bli betraktad som en symbol, en kvinnlig lantbrukare istället för en duktig lantbrukare. Samtidigt kan den extra uppmärksamheten vara positiv för ens företagande och det kan upplevas som positivt att bli belyst som en föregångsperson och symbol för jämställdheten inom en organisation (Wahl et al 2001).

4. Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka hur kvinnliga lantbrukares förhållande till maskiner kan se ut. Studien vill visa på olika orsakssammanhang som kan påverka hur kvinnor inom lantbruket tänker kring maskiner och använder maskiner. I arbetet utreds könsroller inom lantbruket och i hur hög grad de traditionella genusmönstren ännu består och påverkar maskinanvändandet på gårdar. Studien undersöker om det finns informella genusrelaterade hinder för kvinnor att tillgodogöra sig kunskap och intresse för maskiner och teknik. Kvinnors syn på sig själva som maskinförare och som bönder utreds liksom vilka drivkrafter som kan finnas för kvinnor att välja en yrkesbana som lantbrukare. Som en röd tråd genom arbetet löper frågan om huruvida det finns en ojämställdhet inom området lantbruksmaskiner och om det i så fall bör ses som ett problem. Undersökningen kan ses som en del i ett större försök att belysa situationen för kvinnliga lantbrukare, ett komplext forskningsområde som är relativt lite undersökt i Sverige. Detta arbete har utförts som en explorativ studie. Det som presenteras i denna rapport kan ligga till grund för ytterligare forskning inom området jämställdhet och könsroller inom de gröna näringarna. För att få statistiskt underlag i frågan kring maskinanvändning och könsroller kan till exempel en enkätundersökning vara lämplig, den här studien kan i så fall ge underlag för vilka frågor som skulle kunna ingå i en sådan.

5. Forskningsfrågor

Fem forskningsfrågor ligger till grund för detta arbete. De berör olika teman kring ämnet kvinnliga lantbrukare och maskiner. Frågorna presenteras nedan. Under varje forskningsfråga finns ytterligare frågor kring samma tema, dessa kan ses som ett sätt att belysa frågan från olika håll. Utifrån forskningsfrågorna formulerades intervjufrågor med tillhörande följdfrågor samt en intervjuguide. Intervjufrågorna och intervjuguiden finns bifogade till rapporten.

1. Vilka incitament kan finnas för kvinnor att bli lantbrukare?

Är maskinintresse ett vanligt incitament?

2. Hur använder kvinnliga lantbrukare maskiner?

Skiljer sig den tid som kvinnor arbetar med maskiner mellan de kvinnor som ensamma driver lantbruksföretag och de som driver företag tillsammans med sin man?

Använder kvinnliga lantbrukare några särskilda maskiner i extra hög grad?

Är kvinnliga lantbrukare drivande i frågor som rör maskiner och maskininköp?

3. Hur inhämtar kvinnliga lantbrukare kunskap om maskiner?

Hur har de lärt sig? Har de den kunskap de vill ha?

Finns det informella genusrelaterade hinder för kvinnor att tillgodogöra sig kunskap om maskiner?

4. Finns det genusrelaterade fördomar och normer som styr vem som håller på med maskiner och hur ser i så fall dessa ut?

Är normer och fördomar något som hindrar kvinnor från att ta en aktiv roll i maskinanvändandet?

Är normer och fördomar något som i förlängningen även hindrar kvinnor från att söka sig till lantbruk?

Vilken syn finns på vem som ska hålla på med maskiner, är den mer traditionell som andra länders forskning visar eller har den ändrats i Sverige som ju på många områden är ett relativt jämställt land?

Hur utformas maskinerna, för vilken kroppsbyggnad? Kan det vara ett hinder att maskinerna i regel är konstruerade för stora kroppar (vilket ju för det mesta är män)?

Är det först när man visat att man behärskar maskiner (traktor) som man blir ansedd som bonde?

5. Finns det en önskan hos kvinnliga lantbrukare att hålla på mer med maskiner än vad de i dagsläget gör?

Anser kvinnliga bönder att de har den tillgång till maskiner som de vill ha?

Finns önskan om kurser i maskinskötsel/maskinanvändning för kvinnor?

6. Metod

I följande stycke beskrivs de val av metoder som gjorts för studiens utförande. Stycket börjar med att beskriva kvalitativ forskning och i vilka sammanhang det kan vara ett lämpligt angreppssätt till en forskningsfråga.

6.1 Varför kvalitativ forskning?

Detta arbete har utförts som en kvalitativ studie. Kvalitativa och kvantitativa metoder har båda sina svagheter och styrkor och är framför allt mer eller mindre lämpliga beroende på vilken frågeställning man har. Kvalitet beskriver karaktären, egenskapen hos något. Kvantitet däremot handlar om mängder för vissa särskilda karaktärsdrag eller egenskaper (Kvale 1997, Widergren 2002). Kvalitativ forskning kan generera teorier som sedan kan ligga till grunden för kvantitativ forskning. Kvalitativ forskning kan vara lämplig när man vill ta reda på inte främst hur vanligt förekommande ett fenomen är utan hur ett visst fenomen kan se ut och förklaras. Betoningen i kvalitativ forskning ligger på sociala sammanhang och mönster snarare än individuella. En individ betraktas som någon som bär på sociala mönster och det är dessa mönster som forskaren är intresserad av, inte individen som person (Widergren 2002).

Forskning handlar om val. Genomtänkta och välgrundade beslut är en förutsättning för god kvalitativ forskning (Widergren 2002). Eftersom denna studie syftar till att undersöka inte bara hur kvinnliga lantbrukares maskinanvändande ser ut utan också hur informanterna själva tänker kring maskiner och teknik bedömdes kvalitativa metoder vara mest lämpliga. Inom genusforskningen har ett kvalitativt förhållningssätt fått en stark position då metoder som gör det lättare att förstå kvinnors liv, belägenhet och vardagsvärld på ett kvalitativt sätt ofta anses fruktbara (Kvale 1997). En kvalitativ studie är inte nödvändigtvis samma sak som en intervjustudie. Andra kvalitativa metoder, exempelvis deltagande observation och fältstudier, kan vara mer lämpliga än intervjuer om man vill studera människors beteende och deras samspel med omgivningen (Kvale 1997). När man vill studera människors egen syn på sina upplevelser och sin situation är däremot intervjuer ett användbart verktyg (Warren och Karner 1995, Kvale 1997). I den här studien undersöks olika sätt att förhålla sig till maskiner. Ambitionen var att hitta olika mönster i maskinanvändandet och olika synsätt på den egna relationen till maskiner. Sålunda användes intervjuer och den möjlighet till djupare förståelse för ett fenomen som denna metod skänker. Under en intervju har forskaren möjlighet att följa upp spår som denna finner intressanta och ställa följdfrågor kring dessa. Triangulering, vilket innebär att olika kunskapskällor kombineras för att nå kunskap, kan även göra materialet rikare (Nordström-Källström 2009). Exempel på olika kunskapskällor vilka var relevanta för denna studie är hur informanterna visade engagemang inför vissa frågor, deras kroppsspråk, tonläge samt (eftersom intervjuerna genomfördes i informanternas hem vilket för lantbrukare i regel även är deras arbetsplats) den miljö inom vilken informanterna verkade. Även informanternas samspel med andra personer, företrädesvis familjemedlemmar, kom att i vissa fall skänka värdefull information. Under en intervju där den aktuella informantens barnbarn var närvarande noterades hur ett litet barn kan fostras till att bli maskinälskare. I ett annat fall kom informanten

inkörande på gårdsplan i sin traktor på den för mötet utsatta tiden. Hon berättade sen att hon kände sig bekväm med att köra traktor, något som ju redan visat sig.

6.2 Val av informanter

Utgångspunkt för studien var att göra en jämförelse mellan kvinnor som driver jordbruk ensamma och de som gör det tillsammans med sin make. Det visade sig dock vara svårt att hitta gårdar som drivs av en ensam kvinna. Av de fjorton personer som intervjuades var det endast tre som ensamma hade huvudansvaret för företaget och gården. Dessa var dock värdefulla i och med att de gav perspektiv på de övriga intervjuerna.

Kvalitativ forskning har till skillnad från kvantitativ inte som mål att frambringa statistiskt generaliserbar kunskap och det finns därför inga skäl att medvetet göra ett slumpat urval där de medverkande informanterna ska kunna betraktas som en komprimerad kopia av hela populationen (Ryen 2004). I kvalitativ forskning bör man istället sträva efter att få en viss variation i urvalet av informanter. Det är eftersträvansvärt att erhålla ett urval som täcker den heterogenitet som kan finnas i den undersökta populationen (Ryen 2004). I valet av informanter, eller miljöer att studera, kan man inte heller bortse från praktiska hänsyn (Ryen 2004). Det ska vara möjligt, både ekonomiskt och tidsmässigt, att ta sig till platsen för undersökningen. Alla intervjuer i denna studie genomfördes inom en radie av några mil från Uppsala och att ta sig till gårdarna med buss eller bil tog aldrig mer än cirka en timme.

För att hitta informanter använder sig forskaren inte sällan av det egna nätverket (Ryen 2004). Till denna studie kontaktades Länsstyrelsen och Hushållningssällskapet i Uppsala. Från dessa erhöles listor med namn på kvinnor som står som ägare eller delägare till lantbruksföretag inom inte allt för långt avstånd från Uppsala. Kvinnorna kontaktades och tillfrågades om de ville ställa upp på en intervju. Av de tillfrågade var alla var positiva till att bli intervjuade. Efter ett tag började svaren som kom upp under intervjuerna bli mättade. Många intervjuer hade då skett med kvinnor som inte deltog aktivt i maskinanvändandet och som inte heller hade en önskan att göra det. Intervjuerna tog ungefär samma riktning och fick samma innehåll varje gång. Detta, att man gjort så många intervjuer att inga nya infallsvinklar kommer upp vid ytterligare intervjuer kallas empirisk mättnad (Nordström-Källström 2009). För att få höra mer diversifierade åsikter gjordes i detta stadium större försök att hitta kvinnliga lantbrukare som deltog aktivt i just maskinanvändandet på sina gårdar. Genom Lantmännen gavs ytterligare tips på lämpliga informanter vilka kontaktades. Även snöbollsmetoden började användas (Widergren 2002). Man låter då de intervjuade ge tips på andra personer att intervjuas. Framför allt handlade det om situationer där informanterna gav tips på andra kvinnor som de visste tog en aktiv roll i maskinanvändandet på sina gårdar.

6.3 Intervjuerna

Intervjuer kan utformas på olika sätt med varierande grad av fasta strukturer (Lantz 1993). De två ytterligheterna är den öppna och den strukturerade intervjun. I den öppna intervjun ställs ytterst få frågor till informanten och denna själv får definiera begrepp och resonera kring sammanhang. Man söker då det subjektiva, respondentens egen bild av verkligheten. Den strukturerade intervjun å andra sidan liknar till formen närmast en

enkätundersökning med fasta svarsalternativ som i många fall går att analysera kvantitativt (Lantz 1993). Mellan dessa ytterligheter ligger den riktat öppna intervjun och den halvstrukturerade eller semistrukturerade intervjun. En fråga belyses då med hjälp av olika frågeområden. Intervjuaren ställer en mängd frågor vilka till viss del är samma till alla intervjuade. Svaren varierar mellan att vara mer eller mindre öppna eller fasta till sin karaktär. Intervjuaren ges en uppfattning om frågornas meningsfullhet hos informanten och följer upp de områden som hon finner intressanta (Lantz 1993). Gränsen mellan dessa båda intervjuformer är något flytande varför de i denna text beskrivs tillsammans. I detta arbete genomfördes intervjuer av den senare typen, alltså en blandning av öppet riktade och halvstrukturerade intervjuer.

Platsen för en intervju eller observationsstudie kan vara av betydelse för resultaten av intervjun (Warren och Karner 1995). Som tidigare nämnts kan triangulering bidra med information utöver de sagda orden. Att välja en plats där informanten känner sig bekväm är även en bra förutsättning för en lyckad intervju (Widerberg 2002, Nordström-Källström 2009). Med några få undantag genomfördes de intervjuer som ligger till grund för denna undersökning i informanternas kök. En intervju genomfördes, på informantens begäran, per telefon. Förutom möjligheten till att få information genom observation och målsättningen att skapa en avslappnad atmosfär, var ett skäl att utföra intervjuerna hemma hos informanterna att göra det så lätt som möjligt för dem att delta. Eftersom frågan om jämställdhet och könsroller kan skapa starka känslor (Wahl et al 2001) var målet under intervjuerna att få till ett samtal där båda parter upplevde att det var ”god stämning”. Potentiellt laddade ord som ”jämställdhet”, ”feminism” och ”könsroller” undveks i intervjufrågorna även om samtalet ofta tog en riktning där dessa ord blev aktuella att använda. Widergrens (2002) åsikter kring god forskningsetik och hur sådan kan uppnås har tagits fasta på i samspelet med informanterna. God forskningsetik bygger enligt Widergren på att intervjuaren visar lyhördhet och respekt för informanterna. Intervjuaren bör inte försöka överstiga de gränser som informanterna själva sätter för vad de vill prata om samt hur mycket och på vilket sätt de vill prata om ett ämne. Informanterna ska inte pressas att gå längre än de själva önskar även om detta kan innebära att viktig information undanhålls intervjuaren. Att etiskt kunna stå för den kunskap man har tillgodogjort sig är Widergrens förhållningssätt, snarare än en ”kunskap till varje pris”-mentalitet. En annan aspekt av god forskningsetik är att säkerställa informanternas anonymitet samt vid intervjutillfället tydligt klargöra för informanterna att deras medverkan sker på anonym basis (Lantz 1993, Kvale 1997, Widergren 2002). Data som på något sätt kan identifiera informanterna bör inte redovisas. Att till exempel ändra namn och Ortsnamn är därmed ett viktigt inslag vid redovisningen av intervjuerna (Kvale 1997). I denna studie innebär anonymiseringskravet att i de fall där informanten under intervjun nämnts makens/pojkvännens namn har detta inte skrivits ut.

6.5 Behandling av materialet

Vid intervjuerna användes bandspelare för att dokumentera vad som sades. Att spela in en intervju är en vanlig metod inom kvalitativ forskning och rekommenderas ofta då forskaren på detta sätt kan ha större koncentration på själva samtalet än vad som är möjligt om man samtidigt är tvungen att anteckna allt som sägs (Ryen 2004). Det kan dock vara bra att vid sidan om inspelningen göra någon form av anteckningar som en

säkerhet om tekniken skulle visa sig vara opålitlig och inspelningen av någon anledning inte har fungerat (vilket också inträffade under en intervju). Att använda bandspelare gör efterarbetet lättare och möjliggör även för forskaren att analysera och förhoppningsvis förbättra sin intervjuteknik inför nästa intervju. Nackdelen med att använda bandspelare är att informanten kan känna sig besvärad och att samtalet därför kan bli stelt och viktig data kan undanhållas forskaren (Ryen 2004). I studien tillfrågades alla informanter om de tillät att intervjun spelades in och ingen hade någon invändning mot detta. Det upplevdes heller inte vara ett moment som skapade obehag hos informanten.

Intervjuerna transkriberades då ett utskrivet material i regel är lättare att överblicka och analysera än ett akustiskt (Kvale 1997). Enligt Kvale finns inga tydliga riktlinjer för hur noggrant och i vilken form en intervju ska skrivas ner. Forskningens syfte, tillgången på tid samt den tänkta användningen av materialet får i varje enskilt fall styra hur transkriberingen går till. I vissa fall skrivs hela materialet, inklusive pauser, ner ordagrant. I andra fall ändrar man formuleringar till att bli mer utskriftsvänliga och gör bara korta sammanfattningar av de delar av intervjun som anses vara av mindre intresse för forskningen (Kvale 1997). På grund av tidsbrist gjordes transkriberingarna av de aktuella intervjuerna enligt den senare metoden. Alla inspelningar sparades dock i syfte att kunna gå tillbaka till dem och lyssna under analysens gång.

Det nedskrivna materialet sorterades upp enligt den metod som på svenska kallas kategorisering (Warren och Karner 1995). Kategorisering (eng. coding) innebär att intervjuerna delas in i olika teman eller kategorier. I en explorativ studie som denna är det empirinära sättet, det vill säga att använda sig av sitt material för att hitta teman, det självklara förhållningssättet (Widergren 2002). Intervjuutskrifterna lästes sålunda igenom flera gånger medan allt som kunde tolkas som ett tema antecknades. Efter ett tag urskiljde sig vilka teman som kunde betraktas höra ihop med andra och på så sätt skapades huvudteman och underteman. Olika uttalanden från informanterna kunde därmed sorteras in under de olika temana (vissa stycken placerades under flera olika teman) och det blev lätt att få en överblick över vilka åsikter som uttryckts kring ett visst tema. De teman som på detta sätt växte fram ligger till grund för hur resultaten presenteras.

Resultaten jämfördes med tidigare forskning och på så sätt har slutsatserna dragits. Att se resultaten i ljuset av andra forskares resultat gjordes dock först i ett senare skede av analysen. Det ansågs relevant att till en början utgå från det egna materialet och de möjligheter till analys som detta kunde ge, ett förhållningssätt som rekommenderas av Widergren (2002) när hon skriver att en forskare till att börja med bör ”ta sitt eget material på allvar”. Alltför stark medvetenhet om tidigare forskningsresultat kan leda till att man som forskare tenderar att bara se de teman som andra forskare tagit upp vilket kan göra att vissa intressanta aspekter i det egna materialet inte upptäcks.

6.6 Genom Stellas ögon eller Det inre referenssystemet

I en intervjustudie tolkar intervjuaren utifrån sina egna erfarenheter det som informanten berättat (Alvesson och Sköldberg 2000). Forskarens förståelse inför ett ämne och dennas tidigare erfarenhet av möten med människor är alltså grundläggande för studiens resultat och kallas ibland för det inre referenssystemet (Lantz 1993). Det inre

referenssystemet bär vi alltid med oss och vi kan aldrig helt frigöra oss från det. Lantz skriver att det är närmast ”neurotiskt” att sträva mot eller tro sig kunna bli fri från det inre referenssystemet som tolkningsgrund för intervjuerna. Däremot bör man alltid ha som ambition att kritiskt granska sig själv som forskare på samma sätt som man kritiskt granskar forskningsområdet. Sålunda är en insikt om det egna referenssystemet en förutsättning för en grundläggande förståelse över hur man som forskare genomfört och mött informanten och samt hur man tagit emot det som informanter berättat (Lantz 1993). För att öka kunskapen om sitt inre referenssystem, samt för att göra det möjligt för läsaren att förstå genom vems ögon forskningen har skett, är det inom kvalitativ forskning vanligt att forskaren beskriver sin egen ingång till forskningsfältet (Nordström-Källström 2009). En kort beskrivning av forskaren, vilket följer nedan, upplevdes alltså som relevant att ta med i detta arbete.

Jag som skriver växte upp i en mindre stad i Sverige och hade ingen egentlig kontakt med lantbruk förrän jag blev vuxen och började fatta mina egna val. Från olika håll kom influenser som väckte min lust till arbete utomhus, arbete med kroppen, produktion av mat och hållbart (ut-)nyttjande av naturresurserna. Jag bestämde mig för att läsa till agronom. Jordbruk fascinerar mig i egenskap av att vara den plats där människan och naturen möts i praktiken. Människor måste använda sig av naturen för att få mat och hur detta ska gå till på ett sätt som är hållbart för båda parter är det jag ser som en av jordbrukets kärnfrågor.

Jag är feminist. Jag anser att det allra flesta skillnader som finns mellan kvinnor och män är skapade av samhället och de normer som råder, och därför möjliga att ändra på om man vill. Sedan jag började förstå världen omkring mig har jag noterat könsroller. Jag är både frustrerad och tacksam över de begränsningar och möjligheter som följer med att tillhöra mitt kön, kvinnan.

Tankarna på den här uppsatsen har följt mig under många år. I mitt forskningsarbete har jag drivits av både lust och ilska. Min lust att se hur det verkligen är, hur kvinnor som försörjer sig som lantbrukare har det, hur de tänker kring sin situation. Jag har drivits av min lust att se och belysa den gruppen. Och jag har drivits av min ilska över att det i så liten utsträckning redan har gjorts. Över att jag under min studietid mött så liten vilja till diskussion kring genusfrågor och jordbruk. Under flera år jag tänkt på möjligheten att föra samman två av mina stora intressen, jordbruk och genusfrågor. I mitt examensarbete såg jag möjligheten att göra det.

Jag ser faran i att forska i ett ämne som berör en på många olika personliga plan. Man kan vilja skapa problem, vilja hitta orättvisor där det kanske faktiskt inte finns några. Jag har hela tiden varit medveten om det och försökt att inte lägga mina värderingar på tolkningen av resultaten. Det är ett svek mot informanterna att tro sig veta bättre än dem huruvida de befinner sig i en missgynnande situation eller inte. Dock ser jag det inte som omöjligt att informanterna under intervjuerna noterade när jag blev extra berörd av något de berättade och att det till viss del påverkade vad de valde att berätta. Jag kan inte se något sätt att helt komma undan det här problemet. Jag utgår ifrån att de allra flesta forskare kring en fråga som på olika sätt berör dem och då dyker det här dilemmat alltid

upp. Genom stycket ovan ger jag läsaren en chans att förstå genom vilka ögon forskningen har utförts. Det är viktigt att komma ihåg att det inte bara är forskaren som gör forskningen. Den som läser gör också en tolkning av mina ord.

6.7 Utvärdering av metoden

Att använda intervjuer som metod bedöms ha varit ett passande tillvägagångssätt för att få svar på forskningsfrågorna. Många av de frågor som ställdes hade varit omöjliga att få svar på genom en enkätundersökning och med största sannolikhet hade mycket av den erhållna informationen som rörde områden utöver forskningsfrågorna inte kunnat förmedlas genom kortfattade skriftliga svar. Dock finns naturligtvis liksom i all forskning anledning att reflektera över hur resultaten kan ha påverkats av de valda metoderna och utförandet av desamma.

Valet av informanter beror till stor del av de förslag på kvinnliga lantbrukare som gavs från Länsstyrelsen och Hushållningssällskapet. Det finns en risk att urvalet består av personer som är ovanligt aktiva och utåtriktade och som därmed ansågs extra lämpliga att intervjua. Kanske har de förslag som givits bestått av personer som förmodats vara intresserade av och insatta i jämställdhetsfrågor. Då kontakten med Länsstyrelsen och Hushållningssällskapet togs försökte jag medvetet att inte berätta så mycket om temat för undersökningen för att undvika ovan nämnda felkällor men jag ansåg mig tvungen att berätta lite kortfattat vad arbetet gick ut på för att kunna få den hjälp jag behövde. Detta kan ha påverkat vilka namnförslag som gavs.

Min begränsade erfarenhet av att genomföra intervjuundersökningar bidrog förmodligen också till vissa felkällor. Under de första intervjuerna intog jag som intervjuare en mer aktiv roll än vad jag senare bedömde som lämpligt. Jag var helt enkelt ovan vid att ta en så tillbakadragen roll i ett samtal och hade svårt att förlika mig med att få höra andra människors berättelser utan att ge några kommentarer tillbaka. Det ansågs viktigt att få till en bra atmosfär i rummet och att ge informanterna förtroende för mig och jag ville därför bjuda på mig själv på det sätt jag brukar göra i samspel med människor. Jag insåg dock efter ett tag att informanterna i regel inte hade svårt att prata om sig själva och att det inte krävdes att jag kommenterade det de sa för att de skulle fortsätta berätta. Stämningen i rummet upplevdes heller aldrig som dålig. Som redan nämnts är det dock inte omöjligt att informanterna kände av vilka områden som intresserade mig vilket till viss del kan ha styrt vad de valde att berätta.

De praktiska detaljerna kring intervjuerna utgjorde inga större problem. För att ta mig till intervjuerna användes buss i största möjliga mån och när det inte var möjligt att åka buss lånades bil. Den ringa geografiska spridningen på informanterna kan dock ha påverkat resultaten. Det område där intervjuerna ägde rum ligger i en förhållandevis tätbefolkad del av Sverige nära en av Sveriges största universitetsstäder och andelen informanter med akademisk utbildning var närmare hälften. Kanske kan en större spridning i svaren ha uppnåtts om andra geografiska områden inkluderats i undersökningen.

Vid analys av de olika temana måste även tas i beaktande att vi lever i ett samhälle där vi förväntas vara jämställda (Wahl et al 2001). Det är rimligt att anta att många drar sig för

att berätta för en främling om de upplever ojämställdhet i sin situation. Det som i teoridelen av detta arbete omnämns som *den relativa underordningen* innebär bland annat och män och kvinnor som lever i heterosexuella parrelationer båda samarbetar för att utåt visa upp en bild av ett jämställt förhållande (Wahl et al 2001). Således går det inte att helt säkert säga att informanterna upplever sin verklighet på det sätt de förmedlar under intervjun. Detta är ett problem som är bra att vara medveten om men som inte helt går att undvika. Det mest etiska är att utgå från att det informanterna valt att berätta är sant och det är därför utgångspunkten för detta arbete. För att få en säkrare uppfattning av hur situationen verkligen ser ut skulle man som forskare behöva spendera betydligt mer tid tillsammans med informanterna, studera familjelivet och vara med i arbetet på gården. Någon sådan typ av deltagande observation fanns det inte tid till i det här arbetet.

7. Beskrivning av informanterna

I följande stycke följer en kortfattad beskrivning var och en av de fjorton informanterna. Beskrivningen avslutas med en tabell för att underlätta för läsaren att få en överblick över informanterna och några av de egenskaper som anses betydelsefulla för denna studie. För att säkerställa informanternas anonymitet har varje person tilldelats en siffra som identifikation. Under avsnitten *resultat* och *diskussion* används samma siffror för att visa vilken informant som har uttryckt en viss åsikt.

1. Informanten driver mjölk-, och spannmålgård tillsammans med sin make. Båda har under lång tid jobbat heltid inom lantbruket. På senare år jobbar informanten på dagis för att "komma bort lite från gården och hitta en identitet". Hon är själv uppvuxen på mjölkgård och var redan som barn intresserad av att bli lantbrukare. Hon har huvudansvaret för mjölkproduktionen och maken för växtodlingen. Hon är intresserad av att arbeta med maskiner och har velat ta en stor roll i växtodlingen men har ibland känt sig motarbetad av maken och andra manliga kollegor.

2. Informanten och maken jobbar båda deltid på den relativt lilla gården vars huvudinriktning är köttjur. Det är hennes föräldragård. Alla tre barnen är vuxna men nu bor tre fosterpojkar hemma hos familjen. Hon är mest intresserad av ekonomin och låter helst maken göra utarbetet. Hon är dock med ibland och sköter exempelvis utfodringen av djuren.

3. Informanten driver mjölk-, och spannmålgård tillsammans med sin make och dennes bror. Hon jobbar mest med växtodlingen. Maken jobbar även han med växtodlingen men kör också grävmaskin på entreprenad medan svågern har huvudansvar för mjölkproduktionen. Informanten kör "alla" maskiner som är relaterade till växtodlingen. Hon växte upp på ett lantbruk i norra Uppland, gården är makens och svågerns föräldragård.

4. Informanten driver gården tillsammans med sin make, det är hans föräldragård. Det är en ren spannmålgård. Hon är ansvarig för företagets ekonomi och gör även en del revisorsarbeten åt andra företagare i trakten. Utöver det tar hon en aktiv roll i arbetet kring växtodlingen och kör bland annat gårdens skördetröska, även om det är maken som har huvudansvaret för växtodlingen.

5. Informanten är en av fem delägare i lantbruket. Hon jobbar tillsammans med sin make, dennes syster och svåger samt ytterligare en manlig släkting till maken. Förutom köttdjur, vall och spannmålsproduktion har företaget också entreprenadfirma där de gräver husgrunder. Informanten jobbar med djuren, utfodring, stängsling etc, och tar en stor del i pappersarbetet kring entreprenadfirman.

6. Informanten och hennes make är båda delägare i företaget. Båda två har vuxit upp på lantbruk, hon är utbildad ekonom. Gården består av köttproduktion och spannmål, de hyr även ut lägenheter i den närliggande centralorten. Hon sköter företagets ekonomi samt tar hand om lägenhetsuthyrningen. Vid bråda tider som höskörd och lammning hjälper hon även till med utarbetet men hon är inte intresserad att hålla på med maskiner.

7. Informanten driver mjölkgård tillsammans med sin make och två vuxna söner. Gården har även bland annat ridhästar och får. Hon är själv inte uppvuxen på lantbruk men är utbildad agronom. Gården är makens föräldragård. Informanten är inte intresserad av maskiner utan jobbar mest med djuren. Hon är även aktiv inom LRF vilket tar en stor del av hennes tid.

8. Informanten är ensam ägare till företaget vilket förutom henne har två personer anställda. Hon växte upp på gården och utbildade sig till lantmästare med föresatsen att kunna ta över föräldragården. Företaget består av spannmålsproduktion och köttdjur. Hon kör alla maskiner relaterade till växtodlingen.

9. Informanten driver ensam företaget. Hon har spannmålsodling, skogproduktion och ridhästar vilka på senare år har blivit huvudnäringen. Hon maler även mjöl som säljs till närliggande bagerier, är återförsäljare av hemmakvarnar, odlar mycket grönsaker till husbehov samt arbetar extra några kvällar i månaden som sekreterare. Hon köpte gården efter sina föräldrar och har drivit den ensam under närmare trettio år.

10. Informanten och hennes make driver kött och spannmålsproduktion. De har grisar, får, dikor och höns. De har många praktikanter, främst ungdomar från olika delar av världen och en stor del av informantens tid går åt till att handleda dem i deras arbete. Hon har även ansvar för gårdsförsäljningen av knäckebröd, ägg och mjöl. Hon kör maskiner vid behov men arbetar mer inomgårds; sköter torken under skörd, utfodrar djuren etc. Hon hade ingen kontakt med lantbruk innan hon gifte sig men har nu arbetat heltid på gården i tjugo år.

11. Informanten har under flera år tillsammans med sin make arbetat heltid på gården. Sedan ungefär ett år tillbaka är hon dock deltidsanställd som sjuksköterska. Hon påbörjade sin utbildning till sjuksköterska i samband med hon och maken upphörde med mjölkproduktion. Båda makarna har tagit över sina föräldragårdar vilka ingår i företaget, familjen bor på den gård där hon växte upp. Gården består av köttdjur, spannmål och skog. Sedan informanten började arbetet som sjuksköterska har maken tagit huvudansvar för det mesta inom lantbruket. Hon jobbar mest med djuren. Som ung jobbade informanten som avbytare på mjölkgårdar.

12. Informanten och hennes make köpte tillsammans gården efter hennes svärföräldrar. Hon hade ingen kontakt med lantbruk innan hon träffade sin man. Företaget består av spannmålsodling och bed and breakfast-verksamhet samt uthyrning av festlokaler på gården. Hon har huvudansvaret för ekonomin och de delar av verksamheten som rör uthyrningen och är inte intresserad av att ta en mer aktiv roll i växtproduktionen och de maskinrelaterade arbetsuppgifterna.

13. Informanten driver sin föräldragård tillsammans med sin pojkvän. Gårdens huvudinriktning är mjölkkor. Informanten har ansvar för ekonomin och turas om med sin pojkvän att ta hand om mjölkningen och ta hand om de två småbarnen. Pojkvännen är utbildad mekaniker och sköter all skötsel och reparationer av maskinerna, han är även den som oftast kör maskinerna.

14. Informanten driver ensam sin föräldragård. Sedan hon sålde grisarna för ett par år sedan har hon nu spannmålsodling och skog kvar. Hon jobbar deltid som massör i den närbelägna centralorten. Hon kör alla maskiner relaterade till växtodlingen och skogsskötseln.

Tabell 1. Beskrivning av informanterna

	Uppvuxen på lantbruk	Ålder (år, uppskattat total)	Utbildning	Förvärv av gården
1	Ja	40-50	Kortare kurser i maskin användande	Arrende
2	Ja	40-50	Ekonom	Hennes föräldragård
3	Ja	40-50	Lantbruksgymnasium	Makens föräldragård
4	Nej	40-50	Lantbruksgymnasium	Makens föräldragård
5	Ja	50-60	Barnskötare Kortare kurser i maskin användande	Makens föräldragård
6	Ja	50-60	Ekonom	Framgick ej i intervjun
7	Nej	50-60	Agronom	Makens föräldragård
8	Ja	40-50	Lantmästare	Hennes föräldragård
9	Ja	60-70	Kortare kurser i maskin användande	Hennes föräldragård
10	Nej	50-60	Förskolekonsulent Kortare kurser i maskin användande	Makens föräldragård
11	Ja	40-50	Lantbruksgymnasium Sjuksköterska	Hennes föräldragård
12	Nej	60-70	Framgick ej i intervjun	Makens föräldragård
13	Ja	20-30	Ladugårdsförmans- utbildning	Hennes föräldragård
14	Ja	40-50	Lantbruksgymnasium	Hennes föräldragård

Tabell 1, forts.

	Informantens grad av sysselsättning	Övriga på gården	Produktionsinriktning	Informantens huvudsysslor
1	Deltid inom lantbruket, deltid som dagispersonal	Maken Två anställda	Mjölkkor Växtodling Maskinentreprenad	Mjolkproduktionen
2	Deltid inom lantbruket, deltid med fosterbarn	Maken	Köttdjur	Ekonomi
3	Heltid inom lantbruket	Maken Makens bror	Mjölkkor Växtodling Maskinentreprenad	Växtodling
4	Deltid inom lantbruket, deltid som revisor	Maken	Växtodling Skog	Ekonomi Delar av växtodlingen
5	Heltid inom lantbruket	Maken Makens bror Makens svägerska Makens kusin	Köttdjur Växtodling Maskinentreprenad	Djurskötsel Ekonomi
6	Heltid inom lantbruket	Maken Två anställda En son anställd	Köttdjur Växtodling Uthyrning av fastigheter	Ekonomi
7	Deltid inom lantbruket, deltid som förtroendevald.	Maken Två söner anställda	Mjölkkor Växtodling Hästridning	Djurskötsel
8	Heltid inom lantbruket	Två anställda	Köttdjur Växtodling	Djurskötsel Växtodling
9	Heltid inom lantbruket, även ströjobb vid sidan av lantbruket	Ingen	Hästgård, uthyrning av stallplatser Växtodling Skog	Djurskötsel Växtodling, skog Gårdsförsäljning
10	Heltid inom lantbruket	Maken Säsongsanställda Många praktikanter	Köttdjur Växtodling Skog	Djurskötsel Div. inomgårdsarbete
11	Deltid inom lantbruket, deltid som sjuksköterska	Maken	Köttdjur Växtodling Skog	Djurskötsel div. inomgårdsarbete
12	Heltid inom lantbruket	Maken	Bed and breakfast Växtodling	Ekonomi Sysslor relaterade till B&B
13	Heltid inom lantbruket	Pojkvännen Två anställda	Mjölkkor	Mjolkproduktion, djurskötsel, ekonomi
14	Deltid inom lantbruket, deltid som massör	Ingen	Växtodling Skog	Växtodling Skog

8. Resultat

Nedan presenteras intervju svaren. Att redogöra för allt som kommit upp under intervjuerna vore en omöjlighet utan att arbetet på samma gång skulle bli alltför omfattande och ta alltför lång tid att slutföra. De nedan redovisade svaren får ses som huvuddragen i intervjuerna. De är även de delar av intervjuerna som tydligast ger svar på forskningsfrågorna vilket är ytterligare en orsak till att de valts ut. Avsnittet är indelat i underrubriker med ambitionen att följa forskningsfrågorna. Undantaget är stycke 8.3 som behandlar hur maskinerna uppfattas som arbetsredskap. Denna fråga fanns inte med som en egen forskningsfråga men ansågs så viktig och upptog så stor del av intervjuerna att den presenteras under en egen rubrik. För att göra det möjligt för läsaren att se vilken informant som uttrycker en viss åsikt eller erfarenhet används samma siffror som i stycket ovan för att identifiera varje informant. Siffrorna har skrivits inom parentes. För att ytterligare underlätta för läsaren att orientera sig i texten har de ord som anses centrala för varje stycke fetmarkerats. Då intervjuerna har tillåtits ta lite olika riktningar varje gång har frågorna inte diskuteras på exakt samma sätt med alla informanter. Detta är anledningen till att allas åsikt i en viss fråga inte alltid har kunnat redovisas.

8.1 Incitament till att bli lantbrukare

2: ”Det var inte så givet att jag, tjejen i syskonskaran skulle ta över. Det var ju faktiskt brorsorna först (...) men det kom till nya gårdar här ute så den här blev lite utanför. Mamma och pappa (...) hade med sig det här med kille och tjej trots allt. Så då var det som att storebrorsan skulle ta över. Men sen blev det inte så”.

Majoriteten av informanterna (1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14) var själva uppvuxna på lantbruk. Knappt hälften (2, 8, 9, 11, 13, 14) hade **tagit över sin föräldragård**. De flesta kommenterade att det var lite oväntat att de, såsom tjejen i syskonskaran, var den som tog över. Någon (2, 9) hade tagit över först efter att bröderna blivit tillfrågade och tackat nej. En (11) tog över då hennes bror drivit gården en tid men blev utbränd. En (8) hade tre äldre bröder men var själv den som var mest intresserad av jordbruket och hennes pappa uttryckte att ”den som var mest intresserad skulle ta över”. En (14) hade en syster men ingen bror och var den av systrarna som var mest intresserad. På frågan om hon tror att det hade sett annorlunda ut om hon hade haft en bror svarade hon att hon förmodligen i så fall inte hade tagit över gården.

I de fall där kvinnan drev gården tillsammans med sin make var det bland informanterna vanligast att de äger företaget ihop. I tre fall (1, 3, 4) stod mannen som ensam **ägare** trots att båda jobbade heltid inom lantbruket och i ett fall (2) kvinnan. De kvinnor som drev sina gårdar ensamma stod alla som enskilda ägare till firman.

Många sa att en stor **fördel med yrket** är att det är så omväxlande, när man har hunnit tröttna på en uppgift är det dags för nästa. Friheten, årstidväxlingarna, närheten till naturen, att jobba utomhus var argument som kom upp, likaså möjligheten att jobba med djur. Hos många av informanterna uttrycktes ett stort intresse för naturen och biologisk

mångfald och den glädje som finns i att kunna se sin egen roll i detta. Som exempel nämndes hur medvetna åtgärder kring skogsbruk och naturbete kan påverka den biologiska mångfalden. Någon (2) nämnde det tillfredställande i att göra en uppgift och sen avsluta den, att det är ett ”påtagligt” jobb. En informant (1) sa också att det är ett yrke som är lite ”häftigt” för att man får ”hugga i”. Möjligheten att kunna ta sina idéer på allvar och prova nya saker nämndes också av några informanter (6, 11).

Hur det kommer sig att man blivit lantbrukare skiljde sig åt mellan informanterna. Ett fåtal (1, 8, 11, 13) hade redan från barndomen varit intresserade och valt lantbruksrelaterade utbildningar på gymnasial och eftergymnasial nivå. Andra (5, 6) hade tänkt att de absolut inte velat bli lantbrukare och utbildat sig inom andra yrken men senare tänkt om. Vissa (10, 12) hade genom giftermål blivit introducerade till lantbruk utan att ha någon erfarenhet sedan tidigare. Av dem som från början inte varit intresserade av att jobba med lantbruket hade ofta barnens intågande varit en brytpunkt för dem själva att bli heltidslantbrukare. När de varit hemma med småbarnen blev det naturligt att även hjälpa till i gårdens skötsel och få en större plats i denna. Efter föräldraledigheten hade det sedan funnits en önskan att fortsätta jobba med lantbruket. De hade då insett det omöjliga i ha ett förvärvsarbete utanför gården och samtidigt ta ett stort ansvar för lantbruket och hade därmed valt att säga upp sitt tidigare arbete för att kunna vara heltid inom lantbruket.

Av de tillfrågade **arbetade majoriteten** (3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13) **heltid inom lantbruket**. Några (1, 4, 7) var även aktiva i LRF eller olika nämnder. Tre stycken (1, 11, 14) hade deltidsjobb inom icke jordbruksrelaterade yrken; en var sjuksköterska, en massör och en förskolepersonal. Tre av informanterna (2, 6, 9,) hade fosterbarn boende hos sig men det bör nog inte i första hand ses som en inkomstkälla utan något man åtar sig av andra orsaker. Informant nummer 6 uttryckte att som lantbrukare är det extra lämpligt att ha fosterbarn eftersom man är hemma hela dagarna och kan ägna mycket tid åt barnen. Lantbrukare, menade hon, har med den livsstil de för ett viktigt socialt ansvar.

8.2 Hur använder kvinnliga lantbrukare maskiner?

Vanliga arbetsuppgifter för informanterna var att köra lass mellan fälten och torken, att sköta torken, att ”fixa det som är runt omkring” dvs. hålla rent, mocka i lagården, flytta ensilagebalar etc. Många hade huvudansvar för djuren på de gårdar där såna förekom och även för företagets ekonomi. De flesta (1, 2, 5, 6, 7, 10, 12, 13) hade inte huvudansvar för de klassiska jordbruksmaskinerna eller de arbetsuppgifter som hör till dem. Här syftas på plöjning, tröskning, harvning och övriga körningar på åkrarna. Endast fyra (3, 8, 9, 14) av de tillfrågade sa själva att de kör ”alla” maskiner. Av dem var tre stycken (8, 9, 14) de kvinnor som ensam driver sina företag. Många sa dock att de kan köra de flesta maskiner och gör det i viss utsträckning men att huvudansvaret för maskinerna och de arbetsuppgifter som är kopplade till maskiner vilade på mannen. En situation som flera informanter (1, 2, 6, 10, 11) nämnde var att de inte körde maskinerna till vardags men att de kunde bli ”inkallade” under särskilt bråda arbetsmoment såsom skörd av vall och spannmål. Bristen på kontinuitet i maskinanvändandet gjorde att de, när de sen satt där och skulle köra, kunde känna sig ganska osäkra på hur det egentligen gick till. Ofta kunde

det också vara en stressig situation och maken hann inte riktigt med att visa och lära upp den ovana föraren utan hon förväntades veta hur hon skulle göra. En kvinna berättade:

2: ”Jag har en väninna på gården bredvid, och en annan på en annan gård här och de kör ju också när det behövs. Men de säger ju också att det blir ”nu är det bråttom, nu ska vi göra, nu är det så här, häng med här nu så kör vi”, och sen så gör man det inte hela tiden då blir det lite ”jaha, hoppсан, hur var det här nu då?”. Man har det inte i kroppen liksom för att man inte gör det hela tiden”.

Ytterst få av informanterna ägnade sig åt **mekning**. Många (1, 2, 3, 4, 10, 11) sa att de bytte olja och tog hand om daglig service på de maskiner de körde, men att alla typer av större reparationer lämnades över till deras män. De själva kunde ibland vara med som hantlangare. Här fanns ytterligare en tydlig skillnad mellan de kvinnor som ensamma drev företaget och de som drev det ihop med maken. Av de ”ensamma” lantbrukarna uppgav alla tre att de gjorde i princip all mekning och att de uppskattade detta arbete. En informant (13) som ensam tagit över sin föräldragård berättade att hon när hon tog över insett värdet av att kunna meka med maskinerna. Hon såg det som nödvändigt eftersom det skulle bli alldeles för kostsamt att lämna in dem på reparation varje gång något går sönder. Hon hade själv inte så mycket kunskaper kring att meka men hade tänkt att hon var tvungen att lära sig den biten. Kort därefter träffade hon dock pojkvän som visade sig vara bilmekaniker och alla former av reparationer blev därmed hans uppgift.

Många (1, 2, 5, 10, 11) av de kvinnor som drev gården tillsammans med maken sa att det **viktigaste redskapet eller maskinen** för dem var lastartraktor. Detta på grund av att deras maskinrelaterade arbetsuppgifter främst bestod av inomgårdsjobb såsom att flytta ensilagebalar, gödsla ur hos djuren samt flytta pallar, säckar och grindar etc. De kvinnor (3, 4, 14) som hade huvudansvar för att köra skördetröska svarade ofta att denna är den viktigaste maskinen då den inte kan ersättas med någon annan maskin. En kvinna (12) som tillsammans med sin make drev lantbruk och bed and breakfast svarade att hennes viktigaste maskiner var köksmaskiner såsom diskmaskin, juicepress och kaffebryggare. Några (2, 4, 6) sa också att då de hade hand om företagets ekonomi var datorn ett av de hjälpmedel de använde mest. En kvinna (3) som körde alla maskiner på gården sa att traktorerna var allra viktigast för henne; ”det är ju basic”. Viktigaste maskin för gården i stort ansågs vara antingen traktor, lastartraktor eller skördetröska.

De flesta (1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14) sa att de tyckte det var ”roligt” att hålla på med maskinerna. Omväxlingen mellan att sitta i traktorn och utföra andra mer fysiskt krävande uppgifter nämndes som viktig. Det kan vara ganska tungt för kroppen att till exempel mjölka och då kan det vara bra att köra traktor som avbrott. Tre (6, 7, 12) av de fjorton informanterna sa med en gång att de inte tyckte om att hålla på med maskiner. Det är långtråkigt, det låter mycket och man blir ”smutsig av att hålla på och meka och greja” var anledningar som togs upp. Bland dem som gillade att köra var den rådande inställningen att det är kul om allt fungerar, maskinerna är smorda och arbetet flyter på, men att det tyvärr så ofta går sönder saker och då är det ”jobbigt”. En informant (10) sa att hon inte kunde skilja på själva arbetet med maskinerna och ”det som var runt

omkring”, maskinen var ett redskap för att utföra ett arbete och kunde enligt henne inte särskiljas från den övergripande situationen vid arbete på fältet. Övriga aspekter som kunskap om jordens beskaffenhet, vädret och målet med själva arbetet flöt ihop enligt henne med de maskinrelaterade delarna av arbetet. Som **roliga arbetsuppgifter** kopplade till maskiner nämndes harvning, plöjning, tröskning, sådd, att köra hackvagnen samt arbete i skogen. En informant (3) sa att hon föredrog plöjning och sådd för att det var lite ”svårt”, man blir till dessa uppgifter tvungen att använda sina kunskaper mer än vid exempelvis vältning.

På frågan om **vilken uppgift informanterna tyckte sämst om** varierade svaren. Maskinarbetet uppgavs vara tråkigt om det mest handlade om att sitta och köra fram och tillbaka över fälten, här nämndes bl.a vältning som exempel på arbetsuppgift. Några (2, 12) avskydde att köra tunga lass i trafiken. De sa att det kände sig osäkra på att hantera hela ekipaget om något oförutsett skulle hända. En (8) av kvinnorna uppgav att hon sprutade bekämpningsmedel och hon tyckte det var den värsta uppgifter eftersom hon var rädd att få i sig gifter.

På frågan om vem som tog ansvar för att **köpa in nya maskiner** svarade de flesta (2, 3, 4, 5, 6, 10, 11) att besluten fattades ihop men att det var maken som hade mest kunskap och var den som var mest intresserad av att sitta och leta reda på nya maskiner på marknaden. Även här tog de kvinnor som drev lantbruk ensamma en större roll än de som arbetade tillsammans med sin man.

Under intervjuerna har anledningen till den rådande **arbetsfördelningen** diskuterats. Vid flera tillfällen kom frågan om ”fallenhet” eller att ”ha en viss blick för maskiner” kommit upp. Vissa (1, 2) nämnde att andra (ofta maken, ibland barnen) hade större fallenhet eller en bättre blick för maskiner och teknik än de själva och att det därför var naturligt att den personen tog huvudansvar för den biten. En annan anledning till arbetsfördelningen var graden av intresse. Över huvud taget hade de flesta inställningen att den som var duktigast inom ett visst arbetsområde var den som skulle göra det arbetet. På ett lantbruk är det ofta mycket som ska göras på kort tid och arbetet fördelades helt enkelt på det sätt som blev mest effektivt. Samtidigt nämndes det positiva i att båda behärskar ”varandras” områden. I ett fall (4) hade maken ett år blivit sjuk precis innan skörden och informanten betonade hur sårbart det hade visat sig vara att hon inte hade lärt sig sköta torken, något som alltid varit makens uppgift. Några (2,12) nämnde hur deras make eller barn alltid hade kört traktor och hur de nu, sedan barnen flyttat hemifrån, blivit tvungna att lära sig köra. Flera informanter (2, 4, 11) berättade att de tidigare i livet haft ett annat förhållande till maskiner än de hade idag. Någon (2) hade i ungdomen varit anställd på gård och då kört många maskiner men lämnade idag gärna över de maskinrelaterade uppgifterna till sin man. Någon (4) sa själv att hon var ”teknisk” och brukade meka mycket med sin egen bil innan hon träffade sin man. Nu mera lämnade dock även hon alltid över den typen av uppgifter till honom.

Under en intervju kom informantens (4) make in i rummet och blev intresserad av frågeställningen för intervjun. Han berättade att hans erfarenhet var att kvinnor, i både jordbruk och skogsbruk, ofta körde långsammare och försiktigare än män för att de

saknade kunskaper om hur de skulle laga en trasig maskin och därmed var måna om att inget skulle gå sönder. Å andra sidan gick då heller inte lika mycket tid åt till reparationer och effektiviteten i arbetet behövde därmed inte nödvändigtvis bli lägre än för en person som körde snabbt. Han berättade även om en kamrat som var försäljare av skördetröskor vilken hade konstaterat att kvinnorna var hans sämsta kunder eftersom han aldrig fick sälja några reservdelar till dem. Informanten och maken var överens om att detta gällde även i deras fall. Båda ansåg att hon var den av de två som körde långsammast men att fler saker brukade gå sönder när han körde.

8.3. Maskinerna som arbetsredskap

14: ”Ja, det är ju inte anpassat för mig. Jag är ju kort. Det är absolut inte den bästa körkomforten för mig. Jag kan ofta få sitta och dingla med benen. Det går väl bra så länge man är så pass pigg att man kan klättra brukar jag säga. Då löser det sig alltid ändå. (...) Ibland så kan jag tycka att det blir ju såklart en större belastning för mig eftersom jag inte kan sitta optimalt”.

Vissa problem som berodde av hur **maskinerna är utformade** kom upp flera av intervjuerna. De vanligaste svaren finns listade nedan.

- Armstöden är för korta vilket gör att armen inte får vila på något när man ska dra i spakar. En kvinna (4) som körde gårdens skördetröska berättade att hon alltid får ont i rygg och nacke under höstarna. För att kunna dra i spaken till skärbordet var hon tvungen att ta i allt vad hon kunde med vänster arm och då armstödet var för kort för att hon skulle kunna vila armen på det fick hon sitta med armen i luften för att nå fram till spaken.
- Långa ben krävs för att trycka ner kopplingen samtidigt som man vänder sig bakåt för att kunna se till exempel hitch-kroken om man ska koppla redskap. Även stegen upp till vissa maskiner, tröskan och grävmaskin nämns som exempel, är gjorda för personer med långa ben.
- Inställning på stolarna. Stolen ska fjädra ner efter vikten på den som sitter på den. På modernare traktorer finns också en säkerhetsinställning på stolarna som innebär att om man lyfter från stolen så hoppar växeln ut varmed traktorn stannar. Väger föraren för lite fungerar inte dessa inställningar som de ska.
- Andra problem som inte är kopplade till själva körningen togs upp. En kvinna (12) hade problem med att nå upp för att byta skattemärket på traktorns nummerplåt. En annan (10) nämnde svårigheten att dra isär trefaskablar från kontakterna om man har små händer.

Vissa (3, 4, 11, 13, 14) sa med en gång att de tyckte detta var ett problem och att det var något de hade tänkt en hel del på. Man hade på olika sätt försökt kringgå problemen till exempel genom att bygga upp armstödet med skumgummi. En informant (4) berättade att vid köp av nya maskiner var hon och maken alltid noga med att de skulle vara bekväma för båda. Några (3, 4, 13) påpekade att de problem de upplevde med maskinerna inte skulle behöva vara särskilt svåra eller kostsamma att åtgärda. En kvinna gav i följande citat förslag på en förbättring av de långa stegen upp till förarhytten:

11: ”Jag har tänkt att man skulle ha någon grej så man slapp klättra i och ur traktorn. Någon liten hiss. När man harvar tex så ska man ur och plocka sten eller nåt sånt och det kan bli ett himla klättrande som tar både på rygg och knän. Det är samma med tröskan, den är jättehög. Det finns ju så mycket hydraulik och kolvar som kan gå åt alla möjliga håll så det borde man kunna ha något som kan ta en uppför. Det tror jag de har på skogslastbilar”.

Vissa (1, 2, 7, 8, 9) tyckte inte att maskinernas utformning utgjorde ett problem. Däremot nämndes flera **moment kopplade till maskinerna som upplevdes som tunga**. Hit hörde att montera kraftöverföringsaxlar, att montera på struten på hackvagnen, att sätta i nätrullen i rundbalspressen, att rulla fram däck när man ska montera på dubbelmontaget och att sätta för hålaggregatet på traktorn när man ska stängsla. Vidare nämndes att öppna vissa luckor på traktorn, att få loss skruvar och trefaskablar och att få upp vissa förpackningar. Kvinnan i följande citat uttryckte sitt förhållningssätt till tunga arbetsuppgifter.

13: ”Förut tränade jag väldigt mycket innan jag fick barn så då var jag ju starkare än mitt jobb, men nu hinner jag inte det. Och jag har fått jätteproblem med ryggen nu. Det är ju fysiskt krävande. Så det är ju bra om man är starkare än sitt jobb, vare sig man är bonde eller något annat (...). Men jag tror inte att man drar sig för att bli bonde för att det är för tungt. Men vill ju bli det för att man tycker det är roligt med, ja antingen maskiner då eller kor eller nånting. Man tänker nog inte att ”oj, det är ju så tungt, då kan jag nog inte bli bonde”. Det finns ju inte i baktanken alls. Det finns ju saker som inte ens min kille klarar av och då får man ju ta traktorn till hjälp och lyfta och så. Att jobbet är fysiskt tungt är inget som man tänker som kvinna att det är ett problem liksom, utan vill man bli bonde så blir man det (...).Det är ju mycket slit, men det är ju inget man tänker att ”jag ska inte bli bonde för att det är så fysiskt jobbigt” ”.

Som svar på frågan om tunga och besvärliga arbetsmoment tog två kvinnor (6, 10) upp problemet med förpackningar. Den ena hyrde ut bostäder inom sitt och makens jordbruksföretag. När hon i egenskap av fastighetsskötare skulle tömma sopsorteringen hade hon tänkt på hur svårt det kunde vara att skilja kartong från plast i vissa förpackningar. Den andra kvinnan pratade om förpackningar med hård sittande plast. I citatet nedan beskriver hon sina erfarenheter.

10: ”Ja det här med att lyfta har man ju fått mycket hjälp med av traktorn. Det är mer att vrida och slita. Bara förpackningar, när det är sån här, runt filter eller vad som helst där det är sån där hård sittande plast. Man kan hålla på i fem-tio år men över tjugo år, det håller inte för händerna. Det är ju kallt och fuktigt. Det är mera sånt slit tycker jag än att det är tungt.”

Flera (1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10) nämnde också att det är vanligt att tjejer och kvinnor är lite ”rädda” för stora maskiner. De tog upp vikten av att få en grund så att man vågar närma

sig maskinerna. Några hade fått grunden på lantbruksskola, andra under barndomen. Kvinnan i citatet nedan argumenterade för att det kan vara bra för kvinnor att få lite utbildning inom maskinanvändande eftersom det kan stärka deras roll på den egna gården.

3: ”Ja, även om de gifter in sig och på något sätt hamnar i jordbruket även om det inte var planerat så har de ju en annan grund att stå på. Att de kan säga emot liksom, om du förstår vad jag menar. De kan i all fall, ja, våga ta för sig lite mer, våga prova, och inte vara så himla rädda för att köra sönder och sånt där som jag tror att många är rädda för. Skulle jag ha kommit någonstans... om vi skulle säga att jag hade varit helt grön och inte kunnat någonting när jag hade kommit och gift in mig då hade det nog sett helt annorlunda ut. Det var nog tack vare att jag hade de här förkunskaperna som gjorde att jag kom in så bra i själva jobbet”.

8.4. Hur inhämtar kvinnliga lantbrukare kunskap om maskiner?

Flertalet av informanterna hade själva vuxit upp på lantbruk och sa att de hade lärt sig det mesta de kunde om maskiner under uppväxten. Av dem som inte hade vuxit upp på gård utan gift sig in i bondelivet hade **källan till kunskap** framför allt varit att jobba hemma på gården och alltså lära sig av sin make. Många (1, 3, 4, 5, 9, 10, 11) hade även gått kurser, en del längre kurser såsom lantbruksgymnasium medan andra hade gått korta kurser i maskinanvändande, ofta kurser som vänt sig enbart till kvinnor.

Situationen i barndomen såg olika ut för de intervjuade. Nedan citeras två kvinnor som berättade hur de som barn blev överhoppade och inte räknade med som maskinförare.

1: ”Jag växte upp på lantbruk. (...) Jag har alltid trivts med lantbruk och hjälpt till mycket hemma men då var det ju min brorsa som hjälpte till och jag var yngre och...ja, om det behövdes, om det fattades någon då fick jag hjälpa till, då var jag berättigad till att vara med, men annars så var det brorsan som gick i första hand”.

2: ”Jag har lärt mig här, hemma (...). Vi är fem syskon. Två äldre bröder, en äldre syster, och så var det jag och så min lillebror. Vi hjälpte till mycket, med höet och så. Men jag vet att jag blev alltid överhoppad. De stora fick köra traktor, även min syster men hon var också mycket i hölasset. Jag fick ett tag lite grann testa att köra hölasset men hux flux så var det min lillebror som gjorde det istället för han var, hur ska jag säga, han hade fallenhet för det. Han var inte lika rädd och försiktig som jag. Jag var ett försiktigt barn. Så det blev han som fick köra istället. Jag kom aldrig in i traktorn på det viset liksom”.

De flesta (3, 5, 8, 9, 11, 13, 14) upplevde sig ha blivit uppmuntrade i barndomen. Flera nämnde sin pappa och dennes inställning som en viktig källa till inspiration. I de två

citaten nedan berättade informanterna om den roll pappan haft för att väcka deras intresse och kunskap om maskiner.

3: ”Ja, det var ju helt och hållet min pappas förtjänst att jag blev intresserad. Jag jämförde ibland faktiskt med en granne som vi hade hemma, han hade tre döttrar och ingen blev intresserad. Min pappa hade två döttrar och en son och alla blev intresserade. Så att det är ju som man är som människa, om man kan få folk att känna sig duktiga och behövda och uppmuntra dem och få dem att känna att de klarar av mer och mer. Det tyckte jag han var jättebra på, jag kände aldrig att han behandlade mig annorlunda för att jag var tjej, utan han behandlade mig som att jag var vem som helst. Och kunde han klara av vissa grejer så kunde jag också det, och det sporrar ju väldigt.
- *Så du var med mycket, satt på traktorn och så där?*

Ja o ja, vi hade ju inte så mycket djur så det var mycket växtodling och mycket skog. Så där blev det ju också mycket både motorsåg och traktorkörning och så där. Så att... nej, där har jag nog honom att tacka för mycket”.

14: ”Min pappa var sån så att han sa att ”ja, kör här nu” och sen bara klev han ur och försvann och så fick man lösa det själv liksom. Jag lärde mig jättemycket så liksom. Han gav väldigt stort ansvar redan på en gång. Så jag har ju fått prova på allt, det var ingen som bromsade mig. ”Äh, men den här maskinen klarar du nog inte”, inte så alls. Utan jag fick prova... Det förenklar ju såklart när man ska driva allting själv att då har man ju provat allting”.

Betydelsen av förebilder kom upp under flera intervjuer. Två av informanterna (9, 14) sa att de trodde sig ha varit förebilder för andra. En informant (8) sa att anledningen till att hon själv tagit över (med tre äldre bröder var det inte helt självklart) var att hennes pappa under hennes barndom haft en kvinna anställd som maskinförare och att hon då sett att hon som tjej också kunde köra. En annan av de intervjuade angrep frågan på ett annat sätt:

1: ”Jag har varit jädra noga med det där med att det ska vara jämlikhet. Men det har varit svårt att få in sönerna i lagården. De har hjälpt till med att flytta djur och så men inte vart med i lagården. Min man mjölkar ju men under så många år valde han bort korna och skulle han det någon gång så var det så himla jobbigt, han bara stänka och stöna och jag tror det där märker ju barnen också”.

På frågan om vart informanterna **vände sig om de stöter på problem** med maskinerna svarade de flesta (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 13) att de i första hand bad sin make om hjälp. Kunde inte han lösa problemet fick de vända sig till exempelvis maskinfirman. Nu för tiden är det dock så mycket elektronik i maskinerna att informanterna sa de ofta inte kunde laga dem själva, inte heller maken kunde laga dem.

8.5 Finns det genusrelaterade fördomar och normer som styr vem som håller på med maskiner och hur ser i så fall dessa ut?

8.5.1 Andras inställning

Att **inte bli tagen på allvar** i sin yrkesroll är en fråga som kom upp under intervjuerna. En informant berättade om hur hennes make fattade beslut om maskininköp utan att först diskutera med henne.

1: ”Och det är ett typiskt exempel, vi skulle köpa en ny traktor och då hade vi inte diskuterat så mycket. Vi har två stora och en halvstor och jag ville byta ut en av de stora mot en mindre och smidigare. Men sen åkte jag bort och när jag kom hem så hade min man bytt ut den halvstora mot en större så nu har vi tre stora. Och då undrar jag vilken traktor ska jag ha när jag kör får för nu sitter jag och kör med en (som är) (...) jätteliten. Den är ju smidig och så men den har ingen servo och den fastnar i leran. Och jag är så förbannad så jag säger det att jag ska skaffa en egen nu. En smidig sak, 100 hästars. Sen kom min man hem, han hade varit på maskindagarna, och så sa han så här ”ja, nu har vi hittat en liten lagom traktor till dig”, ”ja ska jag ha en traktor köper jag den själv” sa jag, ”det behöver inte du lägga dig i”. Det är typiskt härskarteknik. Män har svårt att acceptera, i alla fall män i den generationen. Jag tror nog att de som är yngre än mig och där man och hustru jobbar ihop där är det nog annorlunda”.

Samma kvinna gav ytterligare ett exempel på hur hon upplevt att hennes insatser i jordbruket inte tagits på allvar.

1: ”Till exempel om jag såg att kvickroten växte här (på gården) och de var ute på arrendet och jag tyckte att ”här måste vi ju på nu direkt och köra”. Ja, men då fanns ju inte traktorerna hemma! De höll på att arbeta upp arrendet och rätt var det var så försvann lastaren från gården för att den behövdes bättre där. (...) jag var ju så jävla handikappad för jag stod ju här utan traktor. Och min man sket fullständigt i det. Vi hade bara en lastmaskin och den var borta i fjorton dar. Sen skaffade vi en lastare på en traktor men den är ju mycket bängligare att köra”.

Andra berättade om hur det främst är gentemot personer utanför familjen de kunde uppleva sig förminskade. Det kunde handla om att försäljare som ringde frågade efter ”bonden” och då menade maken. Vidare var det vanligt att inbjudningar, räkningar, rapporter och liknande skickades till maken. Orsaken till detta var att företaget stod skrivet på maken. En informant (1) hade undersökt möjligheten att skriva över företaget så att det stod på både henne och maken men släppt den idén när det visat sig att båda i så fall måste betala moms och att det skulle innebära mycket extra administrativt arbete. Sättet att tänka kring det här problemet skiljde sig åt bland informanterna. Informanten i citatet ovan (1) berättade att hon brukade bli förbannad och mer eller mindre slänga på luren i örat på den försäljare som ringde när denne inte nöjt sig med att prata med henne

utan envisats med att fråga efter maken. En informant (4) sa att hon visserligen tyckte att det var lite ”ruttet” att hon i och med att firman står skriven på maken inte syntes i statistiken men att det i hennes fall inte utgjorde något större problem eftersom hennes man var bra på att hela tiden göra henne delaktig och prata om företaget som ”vi”. Hennes upplevelse var att försäljare i första hand inte frågade efter hennes man utan efter ”den som är ansvarig” för exempelvis sprutmedel. Hon sa också:

4: ”Bara det att det heter... du vet när man driver företag i enskild firma som vi gör då är man inte två företagare utan då är det” [makens namn] och medhjälpande maka” (*skratt*). Det är ju så stenålders att det inte är sant. Det finns mycket såna saker, vokabulär, som bevarar det gamla tänket på något vis. När jag pratar med skattemyndigheterna så säger jag ”ja, och jag är medhjälpande maka” (*skratt*). Så det är lite konstigt så (...). Det är klart att det kan jag ofta tycka att det känns lite ruttet att i omvärldens ögon är det han som är företagaren och han som räknas (...). Men sen kan man ju tänka såhär ”okej, jag kan göra det till ett problem” eller så kan jag tänka att ”ja, det är stenålder vad det gäller de där sakerna fortfarande men det påverkar inte vårt företag egentligen” så det gör inte så mycket”.

På frågan om huruvida informanterna hade fått **kommentarer kring att vara kvinna och maskinförare** svarade alla att de till största delen blivit positivt bemötta. Över huvud taget hade de inte fått mycket kommentarer men de gånger någon sagt något hade folk mest uttryckt att de har varit imponerade av att se en kvinna köra traktor. Några av de äldre kvinnorna (10, 12, 14) sa att de hade upplevt att äldre personer varit skeptiska när de började arbeta som lantbrukare men att de numera enbart blivit positivt bemötta. Från svaren utskiljde sig två typer av kommentarer som flera blivit utsatta för. Dels handlade det om att köra skördetröska. Några (3, 4, 11) hade upplevt att folk var särskilt fascinerade inför att se en kvinna köra tröska. De kvinnor som upplevt detta kommenterade att det var lite märkligt eftersom det är betydligt lättare att köra tröskan än att göra andra uppgifter såsom ekonomi eller sköta torken. En informant berättade:

11: ”(...) när man kommer med tröskan, nu har inte vi någon jättestor tröska, men då kan folk stå och titta på en när man kommer ”åh så stor” liksom och lilla jag där ”hur ska det gå?”.

Det andra var när något gick sönder. Flera (3, 7, 14) av de intervjuade hade i den situationen stött på attityden att ”det är för att hon är fruntimmer som det blir så”. En kvinna berättade hur hon blivit bemött när hon i vissa situationer varit tvungen att be om hjälp med något:

14: ”(...) när någon ska förklara något så börjar de från noll (*skratt*). Man bara ”jaja, okej, uppfattar du det såhär”. Men det är väl inte så vanligt heller och ibland så har man väl bara att försöka bita sig lite i läppen... Det har blivit bättre med åren. Det var nog jobbigare i början. Då tyckte jag liksom

att man inte släpptes in i världen riktigt. Men det var ju också en annan generation som kanske såg saker på ett annat sätt”.

En informant (4) berättade att hon blivit tvungen att **be om hjälp** utifrån när hennes make ett år blev sjuk precis innan skörden. Hon sa själv att hon trodde att det kunde vara lättare för henne som kvinna att be om hjälp än vad det skulle ha varit för en man.

En kvinna (1) berättade hur hon blivit bemött när hon tagit upp frågan om jämställdhet i sin lokala LRF-avdelning.

1: ”Vi har diskuterat det här med jämställdhet för emellanåt så är jag ju så himla förbannad. ”Ja, säger de, ni gnäller ni kvinnor men kom med konkreta förslag på vad man kan göra”. Och det hade jag inget bra”.

Två kvinnor (1, 7) tog upp frågan om skillnaden i **status** mellan olika arbetsuppgifter. De hade båda upplevt att de arbetsuppgifter som var kopplade till maskiner hade högre status än andra. En av dem (7) hade flera barn och hon berättade hur hon gjort för att synliggöra dotterns arbete.

7: ”Vi har ju en ganska traditionell könsrollsindelning av arbetsuppgifterna men jag märker ju lite på min dotter som också jobbar mycket att det blir såhär ”vad är det som räknas? Vilka arbetsuppgifter räknas?”. Och där får man liksom kriga lite grann för sin rätt. När hon gör saker, tvättar eller målar stall eller tvättar i lagården eller så där då säger jag att ”nu sätter du upp dina timmar” för då tycker kanske inte hon att det har varit riktigt jobb. Nu har vi kommit så långt som att nu *är* det riktigt jobb. Och likadant när hon är här inne och lagar mat till exempel till bröderna eller till sin pappa, att då ska hon sätta upp de timmarna. Att de är lika mycket värt för utan det blir det inget arbete utfört i andra änden heller. Så där har jag varit ganska noga och sagt det. Att vilket jobb som räknas och inte räknas. Hon har själv sagt det att det är bara pojkarnas jobb som räknas och de har väl också i ärlighetens namn tyckt det. De tycker ju att det här med att hålla på med hästarna är ju lite lyx och inte riktigt arbete som att hålla på med korna. Så där har vi ju inte kommit ända fram. Men det är ju en resa. Så det har jag jobbat med att synliggöra, tala om vad som är riktigt jobb. Att alla jobb är riktigt jobb”.

Samma informant (7) berättade om sin svägerska som också var lantbrukare och som körde mycket maskiner. Enligt informanten var det tydligt att svägerskan blev sedd som en ”riktig bonde” för att hon var självgående i att använda maskiner, något som imponerade på folk.

8.5.2 Den egna inställningen

Synen på jämställdhet och könsroller skiljde sig åt mellan informanterna. Flera stycken (3, 4, 10, 13) ansåg att män och kvinnor av naturen har vissa olikheter och att det är något man bör värna om. Det uttrycktes att inom ett lantbruksföretag kan det vara värdefullt att

man och kvinna arbetar tillsammans eftersom de ser saker på olika sätt och därmed kompletterar varandra. Som exempel på kvinnors särart gentemot männen nämndes att kvinnor är mer omhändertagande och har mer känsla för att jobba med djur. En informant (10) sa att det är mer självklart för kvinnor än för män att driva ekologiskt lantbruk. Anledningen till det menade hon är att som kvinna vill man inte få i sig gifter, man är rädd om sig själv och sina barn och vill inte förpesta jorden för kommande generationer. Samma kvinna sa också att inom lantbruk och lantbruksföretag upprätthålls skillnaden mellan könen i större utsträckning än på andra ställen. Kulturen är en annan än i stan och arbetsuppgifterna bidrar till att göra skillnaden mellan könen tydligare. Att det finns barn, mat och djur, kvinnans traditionella arbetsområden, väldigt nära gör att traditionen fortfarande är stark med avseende på arbetsfördelning och könsroller. Att kvinnor på senare tid ofta har deltidsjobb utanför lantbruket trodde hon beror inte bara på försörjningen utan även den ”friare luften” utanför lantbruket. En annan informant (4) tog också upp frågan om matlagning men på ett annat sätt. Hon berättade att hon och hennes make, liksom andra lantbrukare i trakten, ofta åt lunch på en närbelägen golfrestaurang. Detta menade hon gjorde att de hann bättre med arbetet på gården eftersom inte en av dem varje dag måste gå in och laga lunch. Det hon nämnde som positiv effekt av detta system var att det ledde till tidsbesparing samt att det var socialt givande att träffa sina kolleger vid lunchen varje dag.

Kvinnan i citatet nedan berättade hur hon tyckte att diskussionen om jämställdhet och utjämnande av könsrollerna har gått för långt i dagens samhälle.

13: ”Ja, men det har ju blivit så mycket prat om att det ska vara jämställt (...). Men vi är ju födda med en viss känsla, eller vad säger man... kvinnor är mer omhändertagande, och mannen är ju mer, ja i alla fall har det blivit så, mer teknisk och ska hålla på med teknik och att han vill... jag tror det här med teknik, det är som det här med att jaga, att han blir fokuserad på någon enskild grej att göra. Medan kvinnor är mer omhändertagande och hellre tar hand om och det. Och sen försöker vi i vårt samhälle ändra på det här, att män ska jobba mer i vården och kvinnor med maskiner och de ska bli chefer och så men det här är ju något vi är födda i, vi kan inte ändra på det såhär bara för att vi vill det, eller för att vi tycker att det är jämställt. Det är som det här sjuka med att män ska kunna lära sig amma. Det var en man som hade börjat med någon hormon... Det är helt jävla sinnessjukt, vad håller man på med, snacka om att ändra på naturen, vi är ju födda till en viss sak. Oftast är det så att, är det kvinnor som håller på mycket med maskiner så är de manligare till sättet. Om man tänker på det så är det faktiskt så. Det där är något som vi är födda till att vara. Och det är väl den enda instinkt vi har kvar och så försöker vi ta bort den också. Så, ja, jag tycker det är lite konstigt. Det är ju därför kvinnor jobbar mer i vården för att det bara är så, vi är så till sättet. Om det är en kille som jobbar inom vården så är han ju oftast böj. Eller hur? Så, ja det verkar vara något som ligger i generna”.

I motsats till kvinnan i citatet ovan uttrycktes även åsikten att könsrollerna begränsar kvinnan och att hon bör protestera mot det. En informant (9) menade att gamla könsroller

som att ”kvinnan ska stå vid spisen och föda barn” fortfarande lever kvar men att om kvinnor tar för sig så får de också mer utrymme. Följande citat kommer från en kvinna som velat ta en stor del i maskinanvändandet på gården men i det avseendet känt sig motarbetad av sin man.

1: ”Jag tror att jag är nog inte normal. Ofta ger sig kvinnan och så hittar hon sina områden men jag har inte gjort det för jag tycker ju att jag har lika rätt till det också (...). Om det är normalt så skiter man i det och bestämmer att det här får du sköta själv men jag har ju så gärna velat vara med för det här är ju mitt jobb (...). Jag kan bli förbaskad på kvinnor som bara ger sig, som inte tar upp kampen utan bara accepterar. Som säger ”ja men han kan ju det här bättre än mig, det är bäst att han gör det” ”.

En informant (7) berättade att hon och hennes make hade en ganska ”traditionell” arbetsuppdelning. Hon ägnade mycket tid åt kök, städ och disk. Hon lagade ofta mat och hade inget problem med det utan brukade snarare skämta om att hon var en ”riktig bonkärning”. Det var för henne ett sätt att utmana och förhålla sig till könsrollerna.

En fråga som ställdes var hur informanterna **definierade en lantbrukare** och om de såg sig själva som lantbrukare. I vissa intervjuer användes ordet bonde istället för lantbrukare. Det fanns inget medvetet skäl till detta utan berodde enbart på vilket ord som använts tidigare under intervjun. Svaren varierade men vissa svar kom ändå upp under flera intervjuer. En vanlig syn var att en lantbrukare/bonde är en person som är kunnig på många områden, en tusenkonstnär. Även intresset för naturen nämndes. En lantbrukare/bonde är en person som tycker om att se saker växa. Det är en person som tar ansvar för naturen och miljön och som tycker om att vara utomhus. Vissa (5, 10) gjorde skillnad mellan orden bonde och lantbruksföretagare. Bonde sades vara ett gammaldags ord medan lantbruksföretagare symboliserade något mer modernt och positivt. Några (3, 5, 7, 10) sa lite skämtsamt att ”en bonde är väl en medelålders man med keps”. Några kvinnor (4, 8) betonade att jordbruk är som vilket entreprenörskap som helst och att de inte förstod varför folk ska skilja mellan att vara lantbrukare/bonde och att vara annan typ av småföretagare. Alla sa att det kände sig som lantbrukare/bonde. De som uttalade en distinktion mellan orden bonde och lantbrukare föredrog att kalla sig lantbrukare, bland övriga användes orden synonymt.

8.6 Finns en önskan hos kvinnliga lantbrukare att ägna mer tid åt maskiner än vad de i dagsläget gör?

Det var inte någon som uttryckligen sa att hon **ville ha mer ansvar för maskinerna**. De allra flesta var nöjda med den roll de hade. De ville kunna använda maskinerna till det de skulle användas till och gärna ha så pass mycket kunskap att de kunde laga enklare fel, men verkade inte intresserade av att ha huvudansvaret för de maskinrelaterade delarna av jordbruket.

På frågan om ifall det fanns något särskilt område knutet till maskiner som informanterna skulle **vilja lära sig mer om** såg svaren ganska olika ut. En del (2, 5, 6, 7) svarade att de tyckte de hade den kunskap kring maskiner som de ansåg sig behöva och att de inte

kände tillräckligt stort intresse för att lära sig mer. Några (11, 14) nämnde el som ett område där de i dagsläget stötte på problem och som de ville lära sig behärska. Två kvinnor (3, 9) som körde mycket maskiner sa att de kunde vara intresserade av kurser av mer vidareutbildande karaktär. Exempel som nämndes var kunskap i hur man gör ett bra vårbruk, skördetröskans eller såmaskinens alla inställningar eller information om vilka maskiner som passar extra bra till vissa särskilda jordar. En kvinna (10) sa att det hon önskade kring maskiner var en bättre helhetsbild, förmågan att se framför sig hur hon skulle koppla t.ex olika redskap med flera generalslangar. Som det var nu sa hon sig inte ha kontroll utan ”vara ute och sväva någonstans och ha tur om det blir rätt” och hon saknade att ha kunskapen i ryggmärgen. I övrigt nämndes mer pragmatiska anledningar till att lära sig nya saker. En kvinna (4) sa att hon behöver lära sig sköta torken så att hon kunde ta över om hennes man inte skulle kunna vara med under skörden något år, en annan (13) sa sig vilja kunna köra hackvagnen av samma anledning. En kvinna (12) ville bli bättre på att byta redskap på traktorn. Hon nämnde som exempel att hon ville kunna koppla på skopan för att kunna stå i denna och plocka äpplen.

Många (1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12) var positiva till tanken på **kurser i maskinanvändande** som vänder sig speciellt till kvinnor. En hel del (1, 3, 5, 9, 10) hade gått den typen av kurser i traktorkörning, motorsågsanvändning, tröskning etc. och var nöjda med det. De som var positiva till idén sa att deras erfarenhet var att på kurser med bara kvinnor kunde det vara lättare att få ta plats och våga prova nya saker. Stämningen kunde bli bättre och mer uppsluppen och det var ofta lättare att våga ställa frågor utan att känna sig dum. En informant berättade om sina erfarenheter:

5: ”Jag har gått traktorkurs och plöjkurs och tröskkurs och sånt där (...). Det var i början på åttiotalet. Det var mest bara för det var roligt. Det var bara tjejer med, bara det var ju roligt.

Varför är det bra att det bara är kvinnor?

Ja men då har man ju en chans, kommer det en kille med suger han bara i sig allt och tar allt”.

Några (2, 12) var positiva till idén som sådan men sa att för deras skull vore det inte aktuellt att gå en sådan kurs. De betonade att kurser i maskinanvändande över huvud taget blir lite överksamta eftersom alla ändå har sina egna maskiner som i flesta fall är äldre och betar sig annorlunda än de moderna maskiner man jobbar med på kurser. En informant (10) gick kurser i traktorkörning för kvinnor på åttiotalet. Hennes upplevelse var att den största behållningen från kursen var den sociala. De maskiner som användes hade varit moderna och välskötta och lätta att använda. De hade få likheter med de maskiner som fanns på hennes egen gård. I efterhand såg hon det som att denna typ av kurser syftade till att få kvinnor att försöka påverka sina män att köpa nya maskiner snarare än att få kvinnor att lära sig köra traktor. Hon uttryckte därmed skepticism mot kurser som vänder sig enbart till kvinnor.

Informanten som beskrivs ovan var inte ensam om sin inställning. Fler än hon (4, 8, 13) var direkt skeptiska till att det ordnas kurser för enbart kvinnor. Det uttrycktes rädsla för

att nivån i så fall skulle bli för låg och ansågs över huvud taget vara onödigt att dela upp i män och kvinnor. I citatet nedan beskrev en informant sin syn på saken.

4: ”Jag är lite allergisk mot sånt där att det ska vända sig speciellt mot kvinnor, men jag vet att jag är lite udda där så det skulle säkert vara jättebra. Men jag tror inte **jag** skulle gå. Det är nog efter min tid i LRF som jag är trött på att det ska vara speciella kurser för kvinnor, jag menar, ekonomi eller maskiner ser inte annorlunda ut för att du är kvinna eller man. Det handlar ju mer om att man klarar av att umgås med varandra och våga vara den man är och ställa frågor utan att känna sig dum. Jag lever ju i en oerhört mansdominerad värld och har jobbat väldigt länge i en mansdominerad värld och har väl aldrig upplevt att det har varit något problem. Utan jag tror att det handlar om vem man är som människa mer än att det är en könsfråga”.

9 Diskussion

I följande stycke diskuteras intervju svaren med utgångspunkt från de ställda forskningsfrågorna. Avsnittet följer samma mönster som stycket ovan med samma rubrikingelning och liknande fetmarkeringar

9.1 Incitament till att bli lantbrukare.

En övervägande andel av informanterna hade **tagit över sina föräldragårdar**. Det kan synas som mycket men här bör tilläggas att av dem utgjordes hälften av de tre kvinnor som drev gården ensamma. Bland dem som drev gården ihop med sin make var det vanligare att maken ärvt gården eller att man arrenderade. Genom de kommentarer som kom upp där de flesta poängterade det ovanliga i att de som kvinnor drev föräldragården, framgick att det fortfarande ses som norm att sonen snarare än dottern tar över. I en intervjustudie med kvinnliga lantbrukare gjord 1992 framkom att det fortfarande är ovanligt att döttrar tar över sina föräldragårdar (Ds 2004:39). Bland de medverkande kvinnorna i den intervjustudie som där refereras till hade cirka tio procent tagit över den gård de vuxit upp på. Där framkom, liksom i denna studie, att i de fall där det fanns en manlig arvinge i familjen var det vanligare att denne tog över gården. Här bör påpekas att studien är gjord för nästan tjugo år sedan och man har sedan dess sett en svag uppåtgående trend där kvinnor i något större utsträckning tar över företrädevis mindre lantbruk samt hästgårdar (Ds 2004:39). Det visade sig vara svårt att hitta statistik över generationsväxlingar inom lantbruket med avseende på genusfrågor. En kvantitativ studie på denna frågeställning vore således relevant att göra.

Syftet med att fråga om **varför informanterna valt att jobba med lantbruk** var att höra om någon nämnde maskinintresse som ett incitament. Dock var det ingen som gjorde det. Indirekt kom frågan om maskiner ändå upp genom att många sa att de tyckte att en **fördel med lantbrukaryrket** var att det var så omväxlande. Maskiner kan vara, vilket även påpekades av några informanter (1, 13) en komponent som gör arbetet omväxlande.

Av de medverkande lantbrukarna i denna rapport var det en hög andel, så gott som alla, som var **heltidssysselsatta inom lantbruket**. Statistik från 2007 visar att detta är

ovanligt (Jordbruksverket 2008a). För både män och kvinnor som är sysselsatta inom lantbruket är det allra vanligaste att man gör under 500 arbetstimmar/år (en heltid räknas som 1800 timmar) inom lantbruket och skaffar resten av sin inkomst inom andra områden. För män som arbetar inom lantbruk är det dock en större andel personer som gör minst 1800 timmar per år, än vad fallet är för kvinnor. Detta visar att kvinnor i mindre utsträckning än män arbetar heltid inom lantbruk. Det är alltså viktigt att påpeka att informanterna i denna studie utgjorde ett undantag från riksgenomsnittet genom sin höga grad av heltidssysselsättning inom lantbruket. I detta arbete har medvetna försök gjorts för att hitta kvinnor som står som delägare till jordbruksföretag eller tar en aktiv roll i jordbruksarbetet vilket förklarar den höga andelen heltidssysselsatta. Väl värt att nämna är dock att antalet sysselsatta (graden av sysselsättning framgår ej) kvinnor inom jordbruket har ökat de senaste åren medan samma siffra för män har minskat något (Jordbruksverket 2008b). Det finns alltså anledning att tro att lantbruket närmar sig en situation där kvinnor och män är sysselsatta i lika hög grad.

9.2 Hur använder kvinnliga lantbrukare maskiner?

Svaren visar att den traditionella könsarbetsfördelningen inom lantbruket till stor del lever kvar. Maskinarbete på fälten är fortfarande i huvudsak männens uppgifter vilket även forskare i andra länder har visat (Strategaki 1988, Alston 1995). Flertalet av informanterna hade huvudansvaret för djuren och föredrog att jobba med dem. Att mjölka och ta hand om kor är i Sverige en traditionell ”kvinnoyssla” på ett lantbruk (Olsson 2001). Bokföring och administration är likaså en uppgift som ofta sköts av kvinnor (Alston, 1995, Leckie 1996, Javeforts Grauers 2003), vilket var vanligt även hos informanterna i denna studie. Uttalanden som gjordes gav intrycket att flera av dem som hade huvudansvaret för ekonomin såg det som den viktigaste sysslan inom företaget. Skämtsamma uttalanden som att ”han kan aldrig försöka lura mig eller ta ut skilsmässa för han vet att det är jag som har koll på pengarna” visade att den som har hand om ekonomin också till viss del har ”makten”.

Bland flertalet av informanterna märktes inget större missnöje med hur arbetsfördelningen såg ut. Tre olika sätt att förhålla sig till arbetsfördelningen kring maskinanvändandet urskiljde sig från svaren.

- Kvinnan driver jordbruket ensam. Då kan hon göra som hon vill och ingen konflikt uppstår.
- Kvinnan och mannen driver jordbruket tillsammans och kvinnans huvudintresse ligger inte på maskinerna. Hon kanske kör vid särskilt bråda tider, naturligtvis i varierande grad från gård till gård, men huvudansvaret för maskinparken och de maskinrelaterade arbetsuppgifterna är mannens. Hon är nöjd med arbetsfördelningen och hittar andra områden där hon känner sig viktig, det handlar ofta om ekonomi eller djur. Inte heller här finns någon direkt konflikt på det området. Hon uppfattar kanske maskiner som ointressanta. Hon använder ibland ord som ”brum-brum” och ”pojkarleksaker” när hon pratar om maskiner vilket visar att hon har ett distanserat förhållande till maskiner. Den som är extremt intresserad av maskiner (i regel maken) kan uppfattas som lite ”nördig” samtidigt som hans kunskap imponerar.

- Kvinnan och mannen driver gården tillsammans och båda vill ta stort ansvar för maskinerna. Här är den situation där det verkar uppstå konflikt. Det var egentligen bara en av respondenterna som tydligt sa sig uppleva denna situation. Dock är detta exempel viktigt att belysa eftersom det är ett av få fall där könsrollerna verkligen har ifrågasatts och det därmed har blivit problem. Kvinnan ifråga sa sig vilja dela ansvaret för maskinerna med sin man men kände sig utmanövrerad av honom och manliga samarbetspartners. Hon uttryckte en stark bitterhet över situationen.

Många uttryckte att det var ett problem att de inte använde maskinerna till vardags men att de förväntades hjälpa till när det var mycket att göra. De hade då kanske inte kört på ett år och skulle kunna göra ett bra jobb under ofta stressiga förhållanden. Att de körde sällan gjorde naturligtvis att de i många fall kände sig osäkra när de väl satt bakom ratten. Att bara vara med och köra i stunder när det är bråttom och ingen annan finns tillgänglig är med andra ord en ganska otacksam uppgift. Just bristen på kontinuitet i maskin användandet kan vara en fälla för många kvinnor som arbetar inom lantbruk. Många sa att de körde långsammare än sin man och att det därför var bättre att han i så stor utsträckning som möjligt gjorde det. Sambandet är logiskt, den som kör ofta blir med tiden snabbare. Det blir en ond spiral där kvinnan känner sig osäker på att köra, helst kör så lite som möjligt och därmed blir ännu mer osäker på att köra. Många kvinnor saknar också kunskap om hur man lagar en trasig maskin och kör av den anledningen långsammare och försiktigare för att inget ska gå sönder. Att kvinnor kör långsammare kan dock även ses som positivt då det kan leda till färre skador på maskinerna, vilket nämndes i resultatdelen.

Några av informanterna pratade om bristen på kontinuitet i maskin användandet som ett problem men då de inte var intresserade av att ta större ansvar för maskinerna än vad de redan hade accepterade de ändå situationen. De sa att det kunde kännas svårt att sätta sig bakom ratten första gången för säsongen men att de efter att ha kört ett tag kände sig säkrare. En informant visade dock en annan hållning genom följande citat.

1: ” (...) jag menar att ska jag köra traktor då ska jag göra det hela tiden, jag ger mig fan på att jag ska visa att jag kan bara för att visa att jag kan liksom”.

Informanten som sa detta hade inte accepterat situationen. Hon hade valt ståndpunkten att antingen köra hela tiden eller att inte köra alls. Hon gav också uttryck för fenomenet att den som är i underläge måste ta alla chanser som ges för att visa att den kan. Trycket på henne blev större än för hennes manliga kolleger för att hon redan upplevde en misstrogenhet gentemot henne som maskinförare och när hon väl satt bakom ratten måste hon bevisa att hon var värdig uppgiften. Hon berättade också att hon hade sämre självförtroende än sin man och kände sig mer skyldig om någon maskin skulle gå sönder medan hon jobbade med den. Även hennes make eller andra manliga anställda på gården påpekade detta för henne och sa saker som ”men kom igen nu då, du har alldeles för dåligt självförtroende”. Hon befann sig alltså i en situation där hon på olika sätt fick signalerat till sig att hon inte betraktades som lika kompetent som sina medarbetare till att

köra maskiner. På samma gång fick hon signalerat till sig att hon var ”svag” som hade dåligt självförtroende då att hon inte trodde på sin egen förmåga att köra maskiner. Att kvinnor generellt anses ha dåligt självförtroende är inte unikt för informanten i fråga. Holmbergs studie visar att ”dåligt självförtroende” ofta ingår när männen och kvinnorna i hennes undersökning ombads beskriva utmärkande kvinnliga egenskaper (Holmberg 1993).

Mekning och reparationer visade sig vara ett arbetsområde där uppdelningen mellan könen var ännu tydligare än när det gällde att köra maskiner. Andra studier visar på samma resultat. Kvinnor kan undantagsvis ses som kunniga när det gäller att köra maskiner men när det kommer till reparationer betonas ofta hennes ointresse (Saugeres 2002). Att vara tekniskt och mekaniskt kunnig ingår i den manliga könsrollen, inte den kvinnliga (Saugeres 2002). Saugeres refererar till Branth (1994) som i sin forskning sett att kvinnor kan använda sig av teknologi utan att det ses som ett hot mot maskuliniteten så länge som hon inte utvecklar just *mekanisk kunskap*. Även om urvalet här är för begränsat för att kunna visa på statistiska skillnader kan man se en trend som visar att det är betydligt vanligare att ha huvudansvar för att laga maskiner om man som kvinna ensam driver lantbruk än om man gör det tillsammans med sin make. Detta visar att det finns genusrelaterade normer, snarare än biologiska skillnader, som styr graden av kvinnors delaktighet i dessa områden.

Det är relevant att fråga sig hur orsakssammanhangen ser ut. Driver man som kvinna en gård ensam för att få möjlighet att hålla på mycket med maskiner? Rent teoretiskt är ett sådant samband inte omöjligt. Dock var det som redan nämnts ingen som tog upp maskiner på frågan om varför de blivit lantbrukare. Är det istället om man känner sig säker på att använda och reparera maskiner som man vågar ge sig på projektet att driva ett lantbruk ensam? Att maskinkunskap kan ses som en essentiell tillgång, kanske den viktigaste av dem alla, för att driva ett lantbruk uttrycktes i studien med kvinnliga lantbrukare i Kanada vilken refereras till i detta arbetes teoridel (Leckie 1996).

Frågan om vilken **maskin informanterna tyckte var viktigast** i deras arbete och för gården i stort tillfördes intervjufrågorna när ett par intervjuer redan var gjorda och ställdes således inte till alla informanter. Svaren ansågs dels kunna berätta något om arbetsfördelningen, dels något om vilket värde informanterna tillskrev sin egen insats på gården. Att så många uppgav lastartraktorer som sitt viktigaste redskap berättar återigen att den traditionella könsarbetsfördelningen består. Lastartraktorerna används till olika typer av inomgårdsarbete samt varierande arbetsuppgifter kopplade till djur. Datorer nämndes av många som det viktigaste hjälpmedlet vilket stämmer överens med tidigare forskning som visar att kvinnor ofta har ansvar för ekonomin. Den kvinna som angav olika typer av köksmaskiner som sina viktigaste hjälpmedel får symbolisera den nya tidens kvinnliga företagare inom gröna näringen som skaffar sin inkomst genom olika typer av ”on farm but non farm”- företag (Warren-Smith och Jackson 2004) i det här fallet bed and breakfast. **Anledningen till att uppskatta olika arbetsuppgifter** verkar ofta vara att de besitter någon typ av symbolvärde. Harvning är startskottet på vårbruket, liksom plöjningen är slutet på säsongen. Att tröska är roligt för då får man se resultatet av årets arbete. Det var ingen som sade sig gilla maskiner för att det finns ”många roliga

knappar att trycka på” eller liknande uttryck som skulle kunna indikera ett intresse för själva maskinerna som sådana. Den informant (3) som sade sig föredra plöjning och sådd för att det är svårt och för att man till dessa uppgifter blir tvungen att aktivt använda sin kunskap visar dock på ett intresse och en lust inför själva maskinkörandet. Detta kan ses som en annan inställning än den att ”maskiner är praktiska för att utföra arbeten men inte roliga i sig att hålla på med och kan inte särskiljas från den allmänna arbetsituation man befinner sig i” som informant nummer 10 uttryckte.

Så gott som alla informanter sa att det var maken som **letade upp nya maskiner** och höll sig underrättad om vad som sker på den marknaden. Som nämndes tidigare i detta arbete har den norska forskaren Berit Brandth (1995) studerat traktorreklam i Norge. Att maskulinitet och maskiner hör ihop är enligt henne ett tydligt budskap i reklamen. Hon hittade i de broschyrer hon studerat inte en enda bild på en kvinna med traktor. Denna snedfördelning, skriver Brandth, visar att reklammakarna till maskinföretagen inte betraktar kvinnor som presumtiva köpare av deras produkter. Här kan finnas ett informellt hinder för kvinnor att se sig själva som maskinanvändare.

Uttryck som att ha ”fallenhet” eller ”ett särskilt öga” för maskiner och teknik ingår ofta i diskursen om maskiner och **varför arbetsfördelningen ser ut som den gör**. Uttryck av den här typen signalerar att kunskap om maskiner närmast ses som en gåva som en människa föds med och sedan antingen har eller inte har. Att dessa uttryck i intervjuerna oftare användes om män än om kvinnor är ingen tillfällighet. Det stämmer väl överens med den manliga könsrollen. Detta går hand i hand med det som i teoridelen av detta arbete benämns som ”the myth of the male technological know-how” (Leckie 1996). Genom att pojkar uppmuntras till att bli maskinintresserade och tekniskt kunniga bibehålls bilden av att mannen ”av naturen” besitter tekniska kunskaper överlägsna kvinnans. Detta är ett exempel på en situation där själva diskursen (dvs. det allmänna sättet att prata om något (Widergren 2002)) kan orsaka ett informellt hinder för individer att närma sig vissa områden i samhället.

9.3 Maskinerna som arbetsredskap

Det krävs alltså långa armar, långa ben och mycket tyngd för att kunna använda maskinerna på bästa sätt. Det är uppenbart att **jordbruksmaskiner inte är utformade för en normal kvinnokropp**. Att maskinerna inte är gjorda för att passa kvinnokroppar kan vara ett informellt hinder för kvinnor att närma sig maskiner. Bendroth och Wallertz (2009) visar också att många maskiner som används inom lantbruket inte är tillverkade för kvinnors kroppar vilket är en av orsakerna till att kvinnor utför mer arbete med handkraft än män. Om man ständigt upplever att det är jobbigt att använda maskiner och får ont i kroppen av det är det inte konstigt att man inte utvecklar något större intresse. Här finns ett område med uppenbart behov av mer forskning i samråd med tillverkarna. Något som var slående var att de informanter som sade sig uppleva problem med att maskinerna är gjorda för stora personer var med några få undantag de som själva körde mycket. De som sade att maskinernas utformning inte utgjorde ett problem höll inte heller på så mycket med maskiner. Mer troligt hade varit motsatt situation, dvs. att de som tyckte det var besvärligt tog avstånd från att använda maskiner. Här kan inte ges någon förklaring till detta utan endast spekulationer. De som körde mycket kan ha haft

fler anledningar att reflektera över och upptäcka brister i maskinernas utformning. Om de dessutom är intresserade av maskiner och teknik kan det kännas naturligt för dem att se vad som kan göras bättre i maskinerna. De som körde tidigare i livet men vid tidpunkten för intervjuerna helst gjorde andra uppgifter upplevde mest ett allmänt ointresse och motvilja mot maskiner. Den allmänna inställningen bland dessa informanter var att helt enkelt inte tycka det var kul med maskiner och det kunde finnas en mängd anledningar till det, inte enbart att de kunde få ont i kroppen av att köra. Sambandet mellan att köra maskiner och få ont i kroppen på grund av att maskinerna är utformade för en större kropp än ens egen var därmed inte något de noterade särskilt.

Det vore intressant att undersöka huruvida de många **tunga arbetsmomenten** kan vara ett informellt hinder för kvinnor att bli lantbrukare. Eftersom alla medverkande i denna studie hade fattat beslutet att bli lantbrukare utgjorde de ingen bra grupp att ställa den frågan till. Ett möjligt forskningsområde skulle istället vara intervjuer med kvinnor som valt att inte bli lantbrukare och om det har att göra med kraven på fysik styrka. Det skulle även vara intressant att ställa samma fråga till manliga lantbrukare. En hel del arbetsuppgifter är ju för tunga även för en stor och kraftig person, något som även nämndes i en intervju. Informant nr 13 som citeras i stycket om tunga arbetsuppgifter menar att det visserligen är sant att det finns många tunga moment inom jordbruksyrket men att det inte är något som har hindrat henne från att bli lantbrukare. Flera av respondenterna var överens om att just teknik och mekanisering kan underlätta för kvinnor att bli lantbrukare eftersom tunga moment därmed kan göras lättare. En aspekt av den här frågan är att historien visar motsatt utveckling. Som nämnts i detta arbetes teoridel har många av de uppgifter som betraktats som kvinnliga övergått till att vara manliga just i samband med att de mekaniserats (Shortall 2000, Olsson 2001). Flera av informanterna (1, 2, 7, 12) berättade också att de själva ofta utförde arbetsuppgifter, exempelvis att flytta säckar eller mocka ut i ladugården, manuellt i situationer där maken hämtade traktorn.

Problemet med att få upp förpackningar är något man inte i första hand tänker hör till lantbrukaryrket men det visar hur många olika typer av verksamheter som kan rymmas inom ett lantbruksföretag. Så här kan verkligheten se ut för en lantbrukare idag. Just den här typen av uppgifter kan vara något som det är vanligare att kvinnor inom lantbruksföretag sysslar med och får problem med. I enlighet med genussystemet (Hirdman 2004) får dessa typer av problem därmed mindre uppmärksamhet än de problem som i större utsträckning drabbar män.

Det är lite diffust vad **rädslan för maskiner** egentligen handlar om. Från intervjusvaren utläses att man både är rädd för att något ska gå sönder och för att man inte ska kunna hantera maskinen om man väl sitter bakom ratten. Att tjejer och kvinnor ofta är rädda för maskiner är något som har kommit upp under flera av intervjuerna. Vikten av att få hålla på mycket med maskiner i barndomen eller under en eventuell utbildning togs upp. Att vara rädd för maskiner är inget unikt för informanterna i denna studie. Saugeres intervjuer (2002) med kvinnliga franska lantbrukare visar samma sak. Av de kvinnor Saugeres intervjuat sa sig många av de som inte har lantbruksbakgrund utan gift sig in på gårdar vara rädda för att köra traktor.

9.4 Hur inhämtar kvinnliga lantbrukare kunskap om maskiner?

I huvudsak nämndes tre **vägar till maskinkunskap**; föräldrar (i regel pappan), kurser och maken. Här vore en jämförelse mellan kvinnor och män intressant att göra. Troligen är de två första vägarna aktuella även för män medan det tredje, att lära sig av sin partner efter att man som vuxen gift in sig i en gård, fortfarande är relativt ovanligt för män. Ingen nämner andra kollegor som en källa till kunskap. Vid utvärderingen av ett utbildningsprojekt för lantbrukarkvinnor i Norrbotten uppgav flera av deltagarna att en givande aspekt av kurserna var att man fick träffa sina yrkeskamrater (Carlbrand 1992). Möjligheten att utbyta erfarenheter och kunskap sågs som mycket värdefull då livet på gården i allmänhet kunde vara ganska isolerat. Lantbrukare i Uppland är i regel inte lika isolerade rent geografiskt som sina kollegor i Norrbotten men att se andra lantbrukare som en källa till kunskap är som redan nämnts ovanligt även i delar av landet där avstånden inte borde skapa något större hinder för möten och utbyten. Att andra lantbrukare aldrig nämndes som en källa till kunskap kan naturligtvis bero på att ingen av informanterna hade upplevt att de lärt sig något från sina kolleger. Om så är fallet måste det ses som ett problem att lantbrukare saknar forum för att dela med sig till varandra av sina erfarenheter och sin kunskap. Förmodligen innebär detta att det tas en hel del omvägar i strävan efter att komma på bra lösningar och hjälpmedel för lantbrukare och att många gånger ”hjulet måste uppfinnas på nytt”. En annan möjlig förklaring till varför ingen nämnde kolleger som en källa till kunskap kan vara att informanterna inte var vana att betrakta sina kolleger på det sättet. Det skulle i så fall innebära att det finns informella vägar till kunskap genom andra lantbrukare men att det saknas en tradition av att tänka på sina kolleger som inspiratörer och källor till kunskap. Ytterligare forskning på just området överföring av jordbrukskunskap skulle behövas för att få en tydligare bild över hur denna kan gå till.

Flera av de informanter som använde sig mycket av maskiner upplevde sig ha blivit uppmuntrade till detta i barndomen. I regel nämndes pappan som den person som lärde ut maskinkunskap. Leckie refererar till Betz & Fitzgerald (1987) som i sin forskning sett att en stöttande och uppmuntrande far är viktig för döttrarnas framtida yrkesval. Internationella studier med kvinnliga lantbrukare visar att pappan ofta är en viktig person i överföringen av jordbrukskunskap (Brandth & Bolsø 1994, Leckie 1996). Leckie skriver också att jordbruket i högre utsträckning än andra yrken präglas av ”occupational inheritance” (arvsmässig kunskapsöverföring). Det finns alltså ofta en stor och viktig källa till kunskap i föräldrarna. Därför är det viktigt att synen på döttrars och söners lika rätt till samma kunskap präglas av ett jämställdhetstänkande, annars finns risk att flickor missar en viktig källa till kunskap.

I stycket om **situationen under barndomen** presenterades även citat från två kvinnor som inte tyckte sig att som barn ha blivit uppmuntrade till att lära sig använda maskiner. Hur syskonskaran ser ut verkar spela en viss roll. Där det finns bröder på gården kan gränserna mellan flickors och pojkars arbetsuppgifter bli mer tydliga (Leckie 1996). De situationer som beskrevs av informanterna i citaten kan ses som typiska exempel på vad som kan kallas för informella hinder för flickor att lära sig använda maskiner. Kvinnorna i de två nämnda citaten hade liknande erfarenheter men de har som vuxna angripit

problemet på olika sätt. Kvinnan (1) i det första citatet berättade att hon på ett sätt blev ”triggad” av att uppleva denna orättvisa, att hon därför hela sitt vuxna liv har varit väldigt uppmärksam på könsroller och jämställdhet. Hon drev vid intervjutillfället en gård med sin make och ville ta en aktiv roll i de arbeten som rörde maskinerna. Hon hade vid vissa tillfällen känt sig motarbetad även där vilket var något som hon hade belyst för sin make. Den andra kvinnan (2) däremot sade sig vara relativt ointresserad av maskiner idag. Hon lät helst sin make eller något av barnen utföra de arbeten där det krävdes maskiner. Hon påpekade dock hur viktigt hon alltid har tyckt det varit att uppmuntra alla sina tre barn (två söner och en dotter) till att sätta sig i traktorn. Hon hade alltid varit noga med att dottern skulle få samma möjligheter till att köra traktor som sina bröder. Alla tre barnen hade nu också yrken kopplade till maskiner. Dessa två kvinnor var de enda som poängterade hur viktigt de tyckte det var att alla barn skulle bli uppmuntrade till alla sorters uppgifter. Det kan vara en reaktion på den orättvisa de själva kände sig ha blivit utsatta för. Bland informanterna var den här typen av berättelser från barndomen undantag. Dock är dessa exempel viktiga att belysa eftersom de är mycket illustrativa för hur ett intresse för något som ligger utanför ens förväntade könsroll kan kvävas eller aldrig ens väckas upp.

Det positiva i att ha **förebilder** nämndes också under intervjuerna. Vi har i regel lättare att identifiera oss med en person av samma kön. Det är alltså viktigt att visa på de föregångspersoner som finns när det gäller att luckra upp könsrollerna (Reskin och Roos 1990) eftersom möjligheterna för andra personer att göra samma sak då ökar. Bristen på förebilder är ett informellt hinder för flickor som vill ägna sig åt maskiner. Föreställningen om att ”bonden är en medelålders man med keps och rutig skjorta” är i sig en kraft som cementerar könsrollerna och hindrar flickor i deras utveckling av intresse för maskiner och lantbruk. Energi bör alltså läggas på att visa på mångfald inom lantbrukaryrket.

9.5 Finns det genusrelaterade fördomar och normer som styr vem som håller på med maskiner och hur ser i så fall dessa ut?

9.5.1 Andras inställning

Makens stöd spelar en viktig roll i brytandet av könsrollerna och möjligheten för kvinnor att **ta en aktiv roll** i ett lantbruksföretags utveckling. Det konstateras i Jämställdhetsakademins rapport från 2009, ”Den osynlige entreprenören”. Rapporten fokuserar på kvinnors företagande inom gröna näringarna och konstaterandet gäller alltså i det fallet just företagande. Resultaten från denna studie stärker teorin även i fallet maskinanvändande och yrkesrollen som lantbrukare. I de första citaten på sidan 37 citeras en kvinna (1) som klart uttryckte ilska och frustration och en känsla av att hennes man inte tog hennes önskan om att ta en aktiv del i maskinarbetet på allvar. Under intervjun använde hon uttryck som att hon hade ”gett upp” att köra vissa maskiner, mycket på grund av att hon inte längre orkar kämpa mot sin man. Sedan några år tillbaka arbetar hon deltid utanför lantbruket för att ”skaffa sig en identitet” då det var svårt för hennes man att acceptera att hon ville vara med och bestämma lika mycket som han på gården. Den

andra kvinnan (4) som citeras upplevde det däremot inte som ett stort problem att vara kvinna i en mansdominerad bransch, något hon trodde berodde på att hennes man hela tiden gjorde henne inblandad i de papper och inbjudningar som skickas till företaget och såg till att hon på så sätt kände sig delaktig i företaget. .

Ingen av de tillfrågade verkar i någon större mån, varken från kollegor eller folk utanför lantbruket, ha blivit bemött med en öppen attityd eller **kommentarer** som säger att ”kvinnor ska inte köra traktor”. I en intervjustudie med franska lantbrukare framkommer denna inställning däremot tydligt (Saugeres 2002). Den allmänna synen på (eller de socialt accepterade sättet att prata om) kvinnors maskinanvändande skiljer sig alltså åt mellan studierna. Att många av informanterna berättade att folk är imponerade, om än på ett positivt sätt, visar att man inte förväntar sig att se en kvinna sitta bakom ratten på en traktor eller skördetröska. Att reagera på att någon som är ”liten” kör en stor maskin, det exempel som nämndes under intervjuerna var skördetröskor, är helt ogrundat. En modern tröska är betydligt större än den flesta personer och några decimeter extra gör knappast att man kommer upp i tröskans storlek. I jämförelse med en modern skördetröska är alla människor små. Ett sådant uttalande tolkas istället som ett uttryck för det manliga symbolvärde maskiner besitter. Som nämnts i teoridelen symboliserar maskiner ofta egenskaper som styrka, maskulinitet, kontroll (över naturen) (Brandth 1994, Brandth 1995), egenskaper som i regel inte förknippas med kvinnor varför det är vanligare att kommentera när en kvinna hanterar en maskin än när en man gör det. Det finns även korta män som är lantbrukare och det vore intressant att se om de får liknande kommentarer. Det är ingen tillfällighet att kvinnor betraktas som små i större utsträckning än män även om de inte är exceptionellt korta. Holmbergs intervjustudie (1993) med unga heterosexuella par utan barn visar att ord som ”liten” ofta återkommer då en man ska beskriva en kvinna.

Att kvinnor i regel inte står som **ägare** till lantbruksföretag har flera missgynnande effekter för kvinnor. Statistiken blir missvisande då det därigenom kan se ut som att kvinnor är mindre representerade inom lantbruk än vad de i verkligheten är. Detta leder till att samhällets norm om den manlige lantbrukaren bibehålls och det kan även påverka både den aktuella kvinnans och mannens syn på kvinnans roll som lantbrukare. Ett så strukturellt osynliggörande av kvinnan som lantbrukare är inte förenligt med Sveriges strävan efter ett jämställt samhälle. Informanterna berättade att det upplevdes som tröttsamt att inför försäljare gång på gång behöva förklara att man själv är den som har ansvar för lantbruket. Liknande intervjuundersökningar som har gjorts i Sverige visar att detta inte är unikt för informanterna i denna studie (Carlbrand-Howe 1985). Vi har alla olika sätt att hantera orättvisor, somliga blev ”förbannade” på försäljarna medan andra mest uttryckte att det var komiskt. Samma skilda sätt att förhålla sig till detta syns i Carlbrands undersökning. Att så många som jobbar inom en bransch inte syns i statistiken leder till ytterligare konkreta problem. Den bild som ges om man bara tittar på siffror stämmer i det här fallet inte särskilt väl med verkligheten. Det i sin tur leder till att kurser och andra rådgivande insatser riskerar att vända sig till fel personer. Eftersom det verkar vara betydligt vanligare att en kvinna gifter sig in i ett företag där hennes make redan står som firmatecknare än det motsatta fallet blir detta fenomen något som i första

hand drabbar kvinnor som grupp. Därför behöver administrativa svårigheter för par att stå som jämbördiga delägare till en firma ses över.

Att kvinnors traditionella arbetsuppgifter på ett lantbruk har lägre **status** och inte betraktas som ”riktigt jobb” är ingen ny insikt (Paul och Johansson 1982). Att det genom historien har varit så är en sak, vad som är anmärkningsvärt är att den inställningen lever kvar idag och till och med bibehålls genom hur systemet är uppbyggt. Javefors och Grauers (2003) visar på att i Sveriges regelsystem för jordbruksstöd skiljs mellan vad som kallas huvudverksamhet och kompletterande verksamhet. Många av de uppgifter som i regel utförs av kvinnor räknas till de kompletterande verksamheterna medan männens traditionella uppgifter kallas huvudverksamhet. Förutom att man genom dessa benämningar har gett kvinnornas uppgifter en stämpel av att vara mindre viktiga än männens, blir det i praktiken även svårare för kvinnor att söka de ekonomiska stöd de skulle behöva då minst 25 % så kallad huvudverksamhet ska bedrivas inom ett lantbruksföretag för att erhålla stödet (Javefors och Grauers 2003). Reglerna och benämningarna av olika uppgifter behöver ändras för att underlätta för kvinnor att utveckla lantbruksföretag. Att det som räknas som kvinnligt värderas lägre ingår i genussystemet (Hirdman 2004). Berättelsen om informanten som försöker synliggöra dotterns arbete ger ett praktiskt uttryck för genussystemet och hur det kan genomsyra vardagslivet i en familj. Även hennes berättelse om svägerskan som blir accepterad som lantbrukare för att hon besitter maskinkunskap är ett uttryck för genussystemets, kunskap om det manliga området maskiner kan ge en person den status det innebär att vara en ”riktig bonde”.

Att vara ”gnällig” hör till den allmänna föreställningen om den kvinnliga könsrollen och kvinnor som klagar riskerar ofta att hamna under kategorin ”gnällig” vilket är allt annat än smickrande (Widergren 2002). Likaså är bilden av den ”hjälplösa” kvinnan allmänt accepterad i vårt samhälle (Holmberg 1993). Rädslan för att uppfattas som gnällig är en fälla för kvinnor då den kan hindra dem från att se orättvisor i sin situation och framför allt uttrycka dem till andra. Att inte ha rätt att vara kritisk mot något utan att i samma stund komma med konkreta förslag på hur en situation kan förändras är ett hårt villkor. Huruvida det ligger kvinnor i fatet att betraktas som hjälplösa är svårt att säga. För informanten som uttryckte att hon som kvinna hade lättare än sin man att **be om hjälp** var det snarast en tillgång i ett kritiskt läge.

9.5.2 Den egna inställningen

Informanterna uppvisade skilda sätt att förhålla sig till könsroller och jämställdhet. I teoridelen nämns två av genusforskarna distingerade sätt att betrakta skillnader mellan könen; polariseringsperspektivet och likhetsperspektivet (Blom 2004). Båda synsätten representerades bland informanterna. Vissa uttryckte inställningen att kvinnor och män har förmåga att utföra samma uppgifter och att det enbart är normer som styr den uppdelning som finns idag. Andra gav ord för åsikten att män och kvinnor är bättre lämpade för olika uppgifter och att det är kontraproduktivt att kämpa emot dessa av naturen givna skillnader.

Två citat visar på olika sätt att bemöta diskussionen om jämställdhet och könsroller. Informant nr 13 som kommer till tals i det första citatet om jämställdhet och könsroller på sidan 40 uttryckte att den kvinna eller man som inte passar in i den yrkesmässiga könsrollen även på andra sätt är avvikande från normen, en kvinna som kör mycket maskiner är ”manlig till sättet” och en man som jobbar inom vården är ”böj”. Det här sättet att betrakta personer som bryter med de förväntade könsrollerna är inte unikt för informanten ifråga. I Saugeres (2002) intervjustudier med franska lantbrukare kommenterar en man som deltog i studien sin kvinnliga granne som ensam driver lantbruk med kött djursuppfödning (en i den regionen strikt manlig syssla). Kvinnan uppges på olika sätt, utseendemässigt och beteendemässigt, avvika från hur en ”riktig kvinna” förväntas vara. Genom att säga att människor på flera sätt avviker från hur en riktig kvinna/man ska vara är det lättare att förklara varför hon eller han har stigit över gränsen för vad som är kvinnliga och manliga arbetsuppgifter.

Förmodligen beror de olika inställningarna till jämställdhet på vilka erfarenheter informanterna själva har. Om man aldrig upplevt att man blivit begränsad på grund av sitt kön är det inte konstigt att man tycker att jämställdhetsdebatten känns uttjatad och onödig. Det beror förmodligen både på ens egen personlighet och de personer man haft omkring sig under livet. Det kan också bero på att man helt enkelt kommer från en miljö där jämställdhet sällan diskuteras och att man har vaga uppfattningar om vad som egentligen menas med jämställdhet. Om man likt informant nr 13 mest uppfattar jämställdhetsdebatten som en fråga om hur man ska kunna få män att amma är det förståeligt att man inte ser den som särskilt fruktbar eller något som rör ens eget liv.

Informant nr 10 sa att könsroller i många fall lever kvar på landet i större utsträckning än i staden på grund av att livsstilen är sådan att både de traditionellt kvinnliga och de traditionellt manliga arbetsuppgifterna finns så närvarande och tar så stor plats i vardagen. Ett exempel på sådan arbetsuppgift som nämndes var matlagning. Även informant nr 4 tog upp frågan om matlagning vilket hon och hennes man för det mesta undviker genom att äta lunch på den närbelägna golfrestaurangen. Från hennes berättelse går att utläsa att detta system förmodligen underlättar för makarna att leva jämställt. Kvinnor lägger i genomsnitt dubbelt så många timmar obetald arbetstid på arbete i hemmet som män (Gemzöe 2004). Det är därför rimligt att tro att det till största delen hade varit hon som varit den som avbrutit sitt arbete ute och gått inför att laga mat. Med rådande system kringgår de detta och hon kan arbeta med själva jordbruket i lika hög utsträckning som sin make. Hon tog också en stor del av ansvaret för de maskinrelaterade arbetsuppgifterna och var bland annat den som körde skördetröskan.

Alla informanter uttryckte självförtroende inför sin **yrkesidentitet** och sa att de kände sig som lantbrukare/bönder. Carlbrands studie (1992) visar andra resultat. Av de medverkade kvinnorna i denna intervjustudie sade sig hälften vilja kalla sig för jordbrukare (i Carlbrands studie användes orden jordbrukare och lantbrukare synonymt). Resterande såg sig snarare som bondmoror eller lantbrukarhustrur. Ord som bondmora och lantbrukarhustru har en gammaldags klang och signalerar att kvinnan yrkesidentitet formas i relation till hennes makes yrkesval. I ett samhälle där varje individ förväntas ta ansvar för sin egen försörjning är det inte konstigt att dessa ord och detta sätt att som

kvinnor betrakta sin yrkesroll är på väg att försvinna. Andra studier visar att kvinnor som arbetar inom jordbruket kan tendera att vilja kalla sig entreprenörer snarare än jordbrukare/lantbrukare/bönder (Pini 2005) vilket även framkommer bland informanterna i denna studie. En anledning till det kan vara att orden ”bonde” och ”lantbrukare” kan vara alltför laddade och bära på cementerande föreställningar om hur en person som kallar sig det förväntas bete sig.

9.6 Finns en önskan hos kvinnliga lantbrukare att ägna mer tid åt maskiner än vad de i dagsläget gör?

Det uttrycktes ingen genomgående stark önskan hos informanterna att **lära sig nya saker** kring maskiner och maskinanvändande. Inte heller syntes något samband mellan vilka uppgifter eller maskiner informanterna ansåg sig ha behov av att lära sig mer om. Företrädevis nämndes olika praktiska anledningar till varför de ville lära sig något nytt. Det var inte många av informanterna som sa att det vore ”roligt” att lära sig nya saker. Flertalet av informanterna var medelålders och hade vid intervjutillfället jobbat på gården i flera år. Antagligen hade de redan lärt sig det som de hade intresse av. Att så få spontant sa att det fanns många områden de ville lära sig mer om kan bero på det.

Informanterna var både positiva och negativa till tanken på **kurser i maskinanvändande** som riktar sig enbart till kvinnor. Att man inte ser ett behov av att ha kurser för enbart kvinnor kan bero på att man själv aldrig har upplevt problem med att umgås i blandade grupper. Frågor om feminism och jämställdhet kan dessutom ha dålig klang och det finns en tendens att vara skeptisk till det mesta som kan antas ha med den typen av frågor att göra (Wahl et al 2001). En av dem som uttryckte klar skepticism mot kvinnokurser gjorde också andra uttalanden som gav anledning att tro att så var fallet medan andra inte gav särskilt tydligt uttryck för det synsättet. Många informanter var positiva till kurser som vänder sig särskilt till kvinnor. I andra studier uttrycks ungefär samma argument till varför det kan vara bra med uppdelade kurser (Carlbrand 1992) som de som kom upp under denna studie. Förutom att stämningen kan vara bättre och det kan vara lättare att ta plats, tyckte några av de tillfrågade i Carlbrands undersökning att det kändes bra och ovanligt att som kvinna bli uppmärksam i sin yrkesroll genom att bli inbjuden till kurs för lantbrukande kvinnor. Flera av de medverkande i Carlbrands undersökning trodde också att om kurserna hade vänt sig till båda könen hade det förmodligen varit mannen som åkt eftersom någon ”måste ju vara hemma” och ”det är ändå bara en massa karlar där”. Här bör tilläggas att de kurser som här syftas på genomfördes i slutet på 80-talet, alltså tjugo år innan denna studie. Det är inte säkert att synen på att just kvinnan måste vara den som är hemma om någon ska vara det är lika genomgående idag. Även i Carlbrands undersökning uttrycktes dock farhågan att kurser för enbart kvinnor automatiskt blir på en lägre nivå än blandade kurser.

10 Slutsats

I detta arbete har informanternas berättelser vävts samman till en bild som, vid sidan av andra bilder, kan bidra med förståelse för hur kvinnliga lantbrukares förhållande till maskiner och maskinrelaterad kunskap kan se ut. Det framgår att i frågan om teknik och maskinanvändande inom lantbruket lever de traditionella könsrollerna fortfarande till stor del kvar. Kvinnor använder jordbruksmaskiner i mindre utsträckning och till andra typer

av arbetsuppgifter än män. Det är vanligare att kvinnor använder maskiner för utfodring och inomgårdsarbete än att de utför maskinarbete på åkrarna, vilket överensstämmer med den traditionella synen på vad som räknas som manliga och kvinnliga arbetsområden inom ett lantbruk. Att de kvinnor som ensamma driver ett jordbruksföretag i regel besitter betydligt mer kunskap om och tar ett större ansvar för maskinerna än dem som driver lantbruk tillsammans med sin man visar på att maskinanvändandet är vad som kallas en kulturellt skapad könsroll. Mönstret i maskinanvändandet skapas i relation till det andra könet.

En av kärnfrågorna i detta arbete har varit huruvida det finns en ojämställdhet inom området lantbruksmaskiner och om det i så fall upplevs som ett problem. Som svar på denna fråga är det essentiellt att betona att majoriteten av deltagarna i denna studie sade sig vara nöjda med sin situation. Det uttrycktes ingen stark önskan att lära sig mer om maskiner eller teknik eller att ta huvudansvaret för de arbetsuppgifter som hör till dem. Många sade sig vara tämligen ointresserade av maskiner. De ville kunna använda maskiner för att utföra arbeten men känner inget behov av att vara den som exempelvis reparerar eller ta hand om inköp av nya maskiner. Man kan alltså säga att det visserligen finns en ojämställdhet inom området lantbruksmaskiner men att det inte alltid behöver upplevas som något negativt eller önskvärt att förändra.

I studien framgår dock att det finns flera typer av informella hinder för den flicka eller kvinna som vill ägna sig åt eller utveckla ett intresse och kunskap kring maskiner. Trots att Sverige strävar mot att vara ett jämställt land finns alltså fortfarande strukturer som utifrån de kön vi fötts med påverkar våra möjligheter att fritt välja vad vi vill göra med våra liv. Att dessa strukturer på olika sätt belyses, diskuteras och i slutändan elimineras är en förutsättning för att vi ska uppnå ett jämställt samhälle där alla människor har samma möjligheter och samma tillgång till olika kunskaps- och intresseområden.

11 Nya forskningsområden

Som nämnades i inledningen är denna studie genomförd med syfte att utforska ett område som hittills varit tämligen lite undersökt i Sverige. Ett mål med denna undersökning har således varit att generera nya forskningsfrågor som kan vara relevanta för att ytterligare förstå hur genusrelaterade fördomar och mönster påverkar livet för lantbrukare. I diskussionsdelen av detta arbete har flertalet frågor lyfts som alla skulle kräva mer tid, utrymme och efterforskningar för att besvara än vad denna studie tillät. Förslag på nya relevanta forskningsområden listas nedan.

- Intervjuer med män om maskiner och teknik. Hur skiljer sig svaren från de som kvinnorna ger. Ser diskursen annorlunda ut när män pratar om maskiner jämfört med när kvinnor gör det?
- Jämförelse mellan äldre och yngre kvinnor. Kan man se något mönster i maskinanvändandet beroende på ålder?
- Vilka maskin- och teknikrelaterade problem och vägar till utveckling kan finnas i de ”nya” formerna av lantbruksföretag? Finns det vissa problem som inte belyses på grund av de ingår i verksamheter som av tradition inte ses som lantbruksrelaterade men som ingår i de gröna näringarna? Är detta något som i större utsträckning berör kvinnor än män då kvinnor tenderar att ta en större del i olika typer av ”on farm but non farm”-verksamheter?
- Hur tänker kvinnor och män kring de krav på fysisk styrka som ställs på en lantbrukare? Hur är synen på den egna förmågan till fysisk styrka? Kan krav på fysisk styrka vara något som hindrar personer från att bli lantbrukare? Vad skulle intervjuer med personer som haft möjlighet men ändå inte valt en bana som lantbrukare kunna visa, har beslutet med kraven på fysisk styrka att göra?
- Hur går överföringen av jordbrukskunskap till? Vilket värde har de informella kunskapsvägarna? Vilken betydelse har andra lantbrukare (kollegor) som källor till kunskap?
- Generationsväxlingar inom lantbruket ur ett genusperspektiv. En kvantitativ studie vore motiverat för att erhålla statistik över generationsväxlingar ut ett genusperspektiv.
- Hur kan lantbruksmaskiner utformas för att bättre passa kvinnors kroppar? Forskning i samråd med maskintillverkare.
- Kvinnliga förebilder inom lantbruket. Historiskt och idag.
- Är det vanligare att kvinnor i större utsträckning än män driver ekologisk produktion? Är det vanligare att kvinnor i större utsträckning än män driver småskaligt lantbruk? Vad beror i så fall ett sådant samband på? Kan det vara lättare för kvinnor att hitta en plats i olika typer av ”alternativt” lantbruk än i det industrialiserade konventionella vilket till stor del följer en ”manlig” norm och ett ”manligt” sätt att betrakta naturen (Brandt och Haugen 1994)?
- Lantbruk och etnicitet. Den normativa bilden av en lantbrukare i Sverige är inte enbart att det är en man. Lika stark är bilden av lantbrukaren som en *vit* man. Hur är det att vara utlandsfödd och driva ett lantbruk i Sverige? Vilka informella hinder finns för nya svenskar att satsa på en bana som lantbrukare?

Tack

Till alla som har låtit sig bli intervjuade och delat med sig till mig av sina erfarenheter och tankar.

Till alla som har lånat mig bilar, böcker eller inspelningsapparatur.

Till alla som har kommit med tips på bra litteratur eller bra personer att kontakta.

Till alla som har korrekturläst mina texter eller hjälpt mig med det konstnärliga och tekniska kring min presentation.

Till alla som har velat diskutera jämställdhet och maskinanvändande med mig, givit mig inspiration, kommit med smarta analyser eller hjälpt mig att komma med smarta analyser.

Till alla som på olika sätt har trott på den här idén och min förmåga att genomföra den.

Till alla som inte har trott på den här idén och tvingat mig att ifrågasätta och förklara det jag trodde var självklart.

Tack!

Referenser

- Alston, Margaret, 1995, *Women on the Land: The Hidden Heart of Rural Australia*, University of New South Wales Press, Kensington.
- Alvesson, Mats och Sköldbberg, Kaj, 2002, *Reflexive Methodology – New Vistas for Qualitative Research*, Sage.
- Bendroth, Margareta och Wallertz, Anna, 2009, *Mekanisering av häststallar – inventering och förslag på nya lösningar*, Jordbruksverket.
- Blom, Ida, 2004, Från det moderna till det postmoderna subjektet – En historikers reflektioner, In: *Genushistoria – En historiografisk exposé* s 255-269, Lund, (Studentlitteratur), (91-44-03216-1).
- Brandth, Berit, 1994, Changing femininity: The social construction of women farmers in Norway, *Sociologica Ruralis* 34 (2/3), 127-149.
- Brandth, Berit, 1995, Rural Masculinity in Transition – Gender Images in Tractor Advertisements, *Journal of Rural Studies* 11 (2), 123-133.
- Brandth, Berit & Bolsø, Agnes, 1994, “New” Women Farmers and Their Use of Technology, In: *Feminist Voices on Gender, Technology and Ethics*, s. 233-243, Luleå, (Centre for women studies), (91-630-2611-2).
- Brandth, Berit och Haugen, Marit S, 1994, Gender Differences in Modern Agriculture: the Case of Female Farmers in Norway, *Gender & Society*, vol 8, nr 2, s. 206-229.
- Carlbrand, Elinor, 1992, *Kvinnliga jordbrukare i Norrbotten, deras engagemang och kunskapsbehov, eller Lantbrukare, Bondmoror eller Bondhustrur – Utvärdering av ett projekt i Norrbotten*, Arbetsgruppen lantbruk och samhälle, Sveriges Lantbruksuniversitet, rapport nr. 4.
- Carlbrand-Howe, Elinor, 1985, *Samtal med kvinnor i svenskt jordbruk – Deras syn på familjen, arbetet, fritiden och lantbruket*, Lantbrukets informationslära, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Cockburn, Cynthia och Ormrod, Susan, 1993, *Gender and technology in the making*, Sage, London.
- Cockburn, Cynthia, 1983, *Brothers – Male Dominance and Technological Change*, Pluto press, London.
- Ds 2004:39, *Det går långsamt framåt – jämställdheten inom jord och skogsbrukssektorn*, Jordbruksdepartementet.

Driga, Otilia, Lafuente, Esteban och Vaillant, Yancy 2009, Reasons for the Relatively Lower Entrepreneurial Activity Levels of Rural Women in Spain, *Sociologica Ruralis*, 49:1, s.70-96.

Food and Agricultural Organisation of The United Nations, hemsida, [online], 100128, tillgänglig: www.faoorden.se.

Flygare, Iréne A, 1999, *Generation och kontinuitet – Familjejordbruket i två svenska slättbygder under 1900-talet*, Akad. avh. Sveriges Lantbruksuniversitet, (91-576-5467-0).

Gemzöe, Lena, 2004, *Bildas ismer Feminism*, Bildas förlag, Stockholm.

Hacker, Sally, 1990, "Doing it the hard way" – *Investigations of Gender and Technology* Dorothy E. Smith och Susan M. Turner (red.), Unwin Hyman, Boston.

Haugen, Marit S, 1990, *Kvinnebonden*, Rapport nr 7/90, Senter for bygdeforskning, Trondheim.

Henning, Annika och Habul, Kenan, "Det krävs att man är envis för att komma någonstans", (2009, 14 juli), *Sydsvenskan*.

Henriksson, Barbro, 2001, Allt skulle tas tillvara! Lantbrukarfruarnas arbete på större gårdar under mitten 1900-talet, In: *Kvinnor och jord arbete och ägande från medeltid till nutid* s. 75-87, Lund, (Nordiska museets förlag), (91-7108-473-8).

Hirdman, Yvonne, 2004, *Genus – om det stabilas föränderliga former*, Liber, Malmö.

Holmberg, Carin, 1993, *Det kallas kärlek*, Alfabeta Bokförlag AB.

Håkansson, Nana, 2009, Kvinnors skogsägande intresserar forskarna, *Genus* nr 3.

Javefors Grauers, Eva, 2003, *Kvinnor och män som jordbrukare – Lantbruksbaserat företagande och olika stödformer för utveckling av landsbygden i ett genusvetenskapsperspektiv med exempel från Östergötland*, Nutek R 2003:3

Jordbruksverket, 2008a, Statistiska meddelanden JO 34 SM 0801, *Sysselsättning i Jordbruket*, 2007.

Jordbruksverket, 2008b, Statistiska meddelanden JO 34 SM 0801, *Jordbruksföretag och företagande*, 2007.

Karlsson, Lena, 2005, *Entreprenörer, Inspiratörer, Ekologiska lantbrukare – femton goda exempel på landsbygdsutveckling*, Ekologiska lantbrukarna.

Kuick, Lennart, Rör inte min traktor - Gamla könsroller lever kvar på landet, (2010, 5 januari), *Dagens nyheter*, s. 4 Kultur.

- Kvale, Steinar, 1997, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur, Lund.
- Lantz, Annika, 1993, *Intervjumetodik – Den professionellt genomförda intervjun*, Studentlitteratur, Lund.
- Leckie, Gloria J, 1996, "They Never Trusted Me to Drive": farm girls and the gender relations of agricultural information transfer, *Gender, Place and Culture*, Vol. 3, No. 3, s 309-325.
- Liljewall, Britt, Niskanen, Kirsti, Sjöberg, Maria, 2001, *Kvinnor och jord – Arbete och ägande från medeltid till nutid*, Nordiska Museets förlag, Lund.
- Olsson, Lars, 2001, Den vita piskan – Om kvinnoarbete i svensk mjölkproduktion, In: *Kvinnor och jord arbete och ägande från medeltid till nutid* s. 60-75, Lund, (Nordiska museets förlag), (91-7108-473-8).
- Paul, Birgitta och Johansson, Tore, 1982, *Kvinnan i lantbruket - Från svensk historia och litteratur*, LRF.
- Pettersen, Liv Toril och Solbakken, Hilde, 1998, Empowerment as a Strategy for Farm Women in Western Industrialized Countries, *Sociologica Ruralis* 38, nr 3.
- Pettersson, Katarina och Arora-Jonsson, Seema 2009, *Den osynliga entreprenören – Genus och företagande i de gröna näringarna*, LRFs Jämställdhetsakademi.
- Pini, Barbara, 2005, Farm Women: Driving Tractors and Negotiating Gender, *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, Vol. 13 (1).
- Reskin, Barbara A och Roos, Patricia A, 1990, Job queues, gender queues: Explaining women's inroads into male occupations, *Temple University Press*, Philadelphia, USA.
- Ryen, Anne, 2004, *Kvalitativ intervju - från vetenskapsteori till fältstudier*, Liber ekonomi, Malmö
- Scott, Joan Wallach, 2004, Genus – en användbar kategori i historisk analys, In: (*Genushistoria - En historiografisk exposé*), s.81-113, Lund, (Studentlitteratur), (91-44-03216-1).
- Statistiska centralbyrån. Hemsida. [online](2008). Tillgänglig: <http://www.scb.se/> [091215]
- Powell, Stina, 2008, På väg mot ett jämställdhetsintegrerat SLU,
- Saugeres, Lise, 2002, Of Tractors and Men: Masculinity, Technology and Power in a French Farming System, *Sociologia Ruralis* vol.42, nr 2.

Saugeres, Lise, 2002, "She's not Really a Woman, She's Half a Man": Gendered Discourses of Embodiment in a French Farming System, *Women's Studies International Forum*, vol 25, nr 6, s. 641-650.

Shortall, Sally, 2000, In and Out of the Milking Parlour: A Cross-National Comparison of Gender, the Dairy Industry and the State, *Women's Studies International Forum* 23:247-57.

Sjöberg, Maria, 2001, Släkt, kön och egendom – Kring det äldre samhällets egendomsrättsliga villkor, In: *Kvinnor och jord arbete och ägande från medeltid till nutid* s. 60-75, Lund, (Nordiska museets förlag), (91-7108-473-8).

Strategaki, Maria, 1988, Agricultural modernization and Gender Division of Labour, *Sociologica Ruralis* 28:248-261.

Wajcman, Judy, 1991, *Feminism confronts technology*, Basil Blackwell Ltd, Oxford UK.

Wahl, Anna, Holgersson, Charlotte, Höök, Pia, Linghag, Sophie, 2001, *Det ordnar sig – Teorier om organisation och kön*, Studentlitteratur, Lund.

Warren, A. B. Carol och Karner, X. Tracy, 1995, *Discovering Qualitative Methods – Field Research, Interviews and Analysis*, Roxbury, Los Angeles.

Warren-Smith, Izzy och Jackson, Cathrine, 2004, Women creating wealth through rural enterprise, *International Journal of Enterpreneurial Behaviour and Research*, 10:6, 369-383.

Widergren, Karin, 2002, *Kvalitativ forskning i praktiken*, Studentlitteratur, Lund.

Bilaga 1: intervjufrågor med tillhörande följdfrågor

Allmänt om driften på gården; storlek, inriktning, ägandeförhållanden, har någon ärvt gården, vad jobbar en ev. make med etc?

- Hur kommer det sig att du har valt att jobba med lantbruk?

Vilka arbetsuppgifter på gården tycker du är mest givande?

Vilka arbetsuppgifter gör du som är kopplade till maskiner?

- Tycker du det är roligt att hålla på med maskiner?
- Vilka uppgifter kopplade till maskiner föredrar du?
- Vem utför reparation av maskinerna?
- Finns det vissa maskiner eller vissa specifika uppgifter som du aldrig närmar dig? Varför är det så tror du?
- Har du upplevt att det varit svårt att hantera en maskin för att den har varit för stor eller tung för dig?
- Finns det någon maskin som är extra viktig i ditt arbete?
- Finns det någon maskin som är extra viktig för gården?

Hur, var och av vem har du lärt dig använda och sköta maskiner?

- Hur var situationen när du växte upp, vad gällde i familjen (om respondenten kommer från gård)? Var du intresserad redan som barn? Blev du uppmuntrad till att hålla på med maskiner?
- Hur var inställningen på lantbruksgymnasium/utbildningen (om respondenten gått sådan) kring kvinnor och maskiner?
- Vart vänder du dig om du stöter på problem med maskiner?

Får du reaktioner på att du som kvinna sysslar med maskiner?

- Positiva eller negativa kommentarer som du har fått? Har du något exempel?

Tycker du att du har tillräcklig kunskap om maskiner?

Finns det område skulle du vilja lära dig mer om?

- Skulle du vilja ha mer ansvar för maskiner än du i nuläget har?
- Skulle du vilja ägna mer tid åt maskiner än du gör?
- Finns behov av maskinskötkurser för kvinnor? Vore det något för dig tror du? Skulle det kunna locka fler unga tjejer till lantbruk?
- Finns det områden där du tror att arbetet skulle kunna underlättas om man utvecklade tekniken?

Hur skulle du definiera en bonde?

- Ser du dig själv som bonde?

Bilaga 2: intervjuguide

Arbetsfördelning på gården
Incitament för att jobba med lantbruk

Hur använder du maskiner?
Vilka uppgifter?
Hur mycket tid?
Favoritsyssla/värsta syssla?
Varför ser arbetsuppdelningen ut som den gör?

Kunskapsöverförande
Bardomen
Kurser?

Önskar mer kontakt med och ansvar för maskiner?
Vad hindrar?
Hinder pga maskinens utformning?
Hinder pga av samhälleliga normer?

Fördomar (hos informant och personer i hennes omgivning)
Kommentarer från andra
Synen på könsroller/jämställdhet
Bör könsrollerna brytas?

Områden där informanten önskar att tekniken ska utvecklas.

”Pappa var väldigt förtjust i mig. (...) han visade mig och hjälpte mig. Det sista han sa innan han dog var ”glöm inte byta olja på traktorerna” (*skratt*). Det var liksom viktigt, annars skulle de skära och så där vet du”.

Kvinna, 63 år, har drivit jordbruk ensam i 30 år